

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

2 0 2 3

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І ПРАВО: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

ВИПУСК 3

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ**

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І ПРАВО: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

Збірник наукових праць

Випуск 3

Вінниця – 2023

Публічне управління і право: історія, теорія, практика / За заг. ред. проф. В. В. Кононенка.
Вінниця: ТОВ «Друк», 2023. 69 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Головний редактор** – Кононенко Валерій Васильович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна);

2. **Заступник головного редактора** – Яременко Олександр Іванович, кандидат наук з державного управління, доцент, декан факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна);

3. **Відповідальний секретар** – Лапшин Сергій Андрійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування (Україна);

Члени редколегії:

4. Модржеєвські Аркадіуш, доктор габілітований, професор, Гданський університет (Польща);

5. Галаченко Олександр Олександрович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна);

6. Годлевська Валентина Юріївна, доктор історичних наук, професор, Академія туризму та готельного менеджменту в Гданську (Польща);

7. Климчук Олександр Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна);

8. Кронівець Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, старший викладач, завідувач кафедри фундаментальних та приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна);

9. Кудерська Надія Іванівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

10. Лазор Оксана Дмитрівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна);

11. Лазор Олег Ярославович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна);

12. Мельничук Ольга Федорівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Збірник наукових праць спрямований на дослідження найбільш актуальних і перспективних напрямків галузей знань «Публічне управління та адміністрування» та «Право»; забезпечення майданчика наукової комунікації між дослідниками-теоретиками та практиками; створення можливостей для науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів для оприлюднення результатів досліджень та їх вільного поширення.

Зміст наукових праць не завжди збігається з точкою зору редакційної колегії

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Протокол № 8 від 24 січня 2024 р.)

Засновник: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 24837-14777Р

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПРАКТИКИ ПРАВА

<i>Вікторія Горбонос, Тетяна Кронівець</i> КОНТРОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПИТАННЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НЕПОРУШНОСТІ ПРАВ ДИТИНИ	5
<i>Юрій Заїка</i> ЖИТЛОВІ ПРАВА СПАДКОЄМЦІВ ЧЕТВЕРТОЇ ЧЕРГИ	12
<i>Олександр Климчук, Оксана Самборська</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ	18
<i>Тетяна Тарасевич</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ТА ЦІННОСТЕЙ БІОМЕДИЧНОЇ ЕТИКИ	25

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Олена Вальчук, Тетяна Пилипенко</i> СОЦІАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	31
<i>Марина Дзевелюк</i> ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АУТСОРСИНГ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ	38
<i>Олександр Конотопенко, Сергій Лапишин</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	45
<i>Віталій Мережко, Марина Назаренко</i> ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ І ВИКЛИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	50

Трибуна Молодого вченого

<i>Андрій Вербоватий</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	55
--	----

CONTENS

CURRENT PROBLEMS OF HISTORY, THEORY, PRACTICE OF LAW

<i>Viktoriia Horbonos, Tetiana Kronivets</i> SUPERVISION OF EUROPEAN INSTITUTIONS IN ISSUES OF PROVIDING AND INVIOABILITY CHILDREN'S RIGHTS	5
<i>Yuriy Zaika</i> HOUSING RIGHTS OF HEIRS OF THE FOURTH LINE	12
<i>Oleksandr Klymchuk, Oksana Samborska</i> REGULATORY AND LEGAL BASIS FOR THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE	18
<i>Tetiana Tarasevych</i> INTERRELATION OF CONSTITUTIONAL PRINCIPLES AND VALUES OF BIOMEDICAL ETHICS	25

CURRENT PROBLEMS OF HISTORY, THEORY, PRACTICE OF PUBLIC ADMINISTRATION

<i>Olena Valchuk, Tetiana Pylypenko</i> SOCIAL MANAGEMENT AND THE WELFARE STATE: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE	31
<i>Maryna Dzeveliuk</i> FUNCTIONAL OUTSOURCING IN PUBLIC ADMINISTRATION	38
<i>Olexander Konotopenko, Sergij Lapshin</i> FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP POLICY IMPLEMENTATION IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE	45
<i>Vitalii Merezhko, Maryna Nazarenko</i> CROSS-BORDER COOPERATION: KEY ASPECTS AND CHALLENGES FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS	50

TRIBUNE OF A YOUNG SCIENTIST

<i>Andrii Verbovatiy</i> THEORETICAL BASIS OF DIGITALIZATION IN PUBLIC ADMINISTRATION	55
--	----

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПРАКТИКИ ПРАВА

УДК 341:34.05

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-5-11>

Вікторія Горбонос

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри фундаментальних і
приватно-правових дисциплін
e-mail: v.horbonos@vspu.edu.ua

Тетяна Кронівець

Вінницький державний педагогічний університету імені Михайла Коцюбинського,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри фундаментальних і
приватно-правових дисциплін
e-mail: tetiana.kronivets@vspu.edu.ua

КОНТРОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПИТАННЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НЕПОРУШНОСТІ ПРАВ ДИТИНИ

У статті проведено аналіз існуючих європейських інституцій та механізмів міжнародного захисту прав дитини. Проаналізовано загальнодоступну інформацію, статистичні данні, офіційні веб-сторінки та актуальне вітчизняне та зарубіжне законодавство щодо правового регулювання захисту, забезпечення та непорушності прав неповнолітніх осіб, як одного з найбільш важливих напрямів для створення безпечного, цивілізованого і здорового суспільства. Вивчено основні аспекти діяльності Європейського Суду з прав людини.

У роботі підкреслено важливість захисту прав дитини, як однієї з найменш захищених категорій населення, чиє життя на пряму залежить від дорослих, які створюють світ та умови, в яких зростатиме та виховуватиметься особистість, що будуватиме майбутнє.

Автори вважають, що тема статті є особливо актуальною для осіб, чия діяльність безпосередньо пов'язана з дітьми, викладачів, вчителів, соціальних працівників тощо, а також для загального розуміння дієвих інструментів захисту прав дитини на прикладі міжнародного досвіду. Наголошують, що національне законодавство потребує доопрацювання та створення більш ефективних практичних механізмів у досліджуваній сфері.

Авторами розглянуто базові міжнародні механізми права, що забезпечують права неповнолітніх, а саме: Дитячий фонд ООН, Комітет ООН по правам дитини, Всесвітня організація охорони здоров'я, Організація Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури, а також інші вагомні міжнародні інституції.

Ключові слова: захист прав дитини, Європейський Суд з прав людини, європейські інституції захисту, права неповнолітніх, Стратегія ЄС із захисту прав дитини.

Viktoriia Horbonos, Tetiana Kronivets

SUPERVISION OF EUROPEAN INSTITUTIONS IN ISSUES OF PROVIDING AND INVIOABILITY CHILDREN'S RIGHTS

The article analyzes existing European institutions and mechanisms of international protection of children's rights. Publicly available information, statistical data, official web pages and current domestic and foreign legislation regarding the legal regulation of the protection,

© Горбонос В., Кронівець Т.

provision and inviolability of the rights of minors, as one of the most important directions for creating a safe, civilized and healthy society, were analyzed. The main aspects of the activity of the European Court of Human Rights have been studied.

The work emphasizes the importance of protecting the rights of the child, as one of the least protected categories of the population, whose life directly depends on the adults who create the world and the conditions in which the individual who will build the future will grow and be educated.

The authors believe that the topic of the article is particularly relevant for persons whose activities are directly related to children, teachers, teachers, social workers, etc., as well as for a general understanding of effective tools for the protection of children's rights based on the example of international experience. It is emphasized that the national legislation needs to be revised and more effective practical mechanisms in the researched area should be created.

The authors considered the basic international mechanisms of law that ensure the rights of minors, namely: the United Nations Children's Fund, the United Nations Committee on the Rights of the Child, the World Health Organization, the United Nations Organization for Science, Education and Culture, as well as other important international institutions..

Key words: protection of children's rights, European Court of Human Rights, European protection institutions, rights of minors, EU Strategy for protection of children's rights.

Постановка проблеми. В сучасних реаліях війни на теренах нашої держави надважливого значення має дієвість механізму захисту прав людини, у тому числі і дітей, що особливо страждають від подій, які спричинило вторгнення російської Федерації на територію нашої держави. Переслідуючи мету створити безпечне, розвинене та цивілізоване суспільство, особливо важливо звертати увагу на аспекти, які стосуються найменших громадян. Адже саме вони створюватимуть нове післявоєнне прогресивне суспільство у дусі європейських цінностей, міжнародного співробітництва, поваги один до одного, миру та гармонії. Працюючи зі справами, пов'язаними із захистом та реалізацією прав дитини, важливо змістовно ознайомитися та розібратися в існуючому законодавстві, а також успішній практиці інших країн. Оскільки будь-який процес оптимізації повинен мати відповідне правове, матеріальне та теоретичне підґрунтя.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Основні аспекти обраної теми відображені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, науковців і практиків, серед яких: В.М. Стешенко [26], П.І. Пархоменко [24], Л.В. Красицька [22] тощо. Якщо говорити про дослідження механізмів захисту прав дитини у різних аспектах, у своїх дослідженнях В.В. Горбонос та Т.М. Кронівець розкривають питання захисту прав дитини у судово-експертній діяльності, підтримку українських дітей вищими навчальними закладами іноземних країн, для можливості реалізації ними свого права на освіту [11], О.Ф. Мельничук, О.І. Яременко, Т.М. Кронівець, Н.М. Опольська, Т.К. Оверковська [8] у своїх статтях системно аналізують захист прав дитини в умовах збройного конфлікту, Т.М. Кронівець аналізує питання захисту прав та підтримці дітей з інвалідністю [23], у спільному дослідженні з І.С. Одобецької та В.В. Кононенко піднімають питання захисту прав дитини в умовах війни [21]. Проте практичному аспекту діяльності європейських та національних інститутів забезпечення прав неповнолітніх надалі необхідне ґрунтовне дослідження з метою удосконалення існуючої системи.

Мета статті. Мета дослідження полягає в проведенні комплексного аналізу існуючих європейських інституцій та механізмів міжнародного захисту прав дитини, для подальшого застосування у правовому полі української держави держави.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до дітей, забезпечення їх прав та свобод – є одним із факторів, за яким оцінюється рівень гуманності, цивілізованості та розвиненості суспільства у державі. Цей напрямок є пріоритетним в Україні. Повноцінний захист непорушності прав дитини є безпосереднім зобов'язанням будь-якої держави. Вони є загальновизнаною європейською нормою, яку у свою чергу визнає і наша держава.

Звичайно, існуюча система та стан речей формувались протягом десятиліть трансформацій, конференцій, міжнародних домовленостей. Однією з таких є договір, що посідає основоположне місце в системі міжнародних документів зазначеного напрямку – Женевська Конвенція з прав дитини [8], прийнята Лігою націй пів століття тому. Чимало документів було розроблено ООН, наприклад, Декларацію прав дитини (1959) [13], Конвенцію про права дитини (1989) [19], яка справедливо вважається багатьма вченими своєрідною дитячою конституцією. Радою Європи і Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права було також розроблено ряд важливих документів щодо захисту прав неповнолітніх, до яких приєдналась і Україна, проте лише після того, як виборола свою незалежність у 1991 році. Цими документами регулюються питання сімейних відносин, взаємодії батьків та дітей, як щодо матеріальних, так і нематеріальних цінностей [26]. Серед багатьох міжнародних документів, що у свій час стали досягненням на шляху створення системи гідного захисту прав дітей, варто відзначити також наступні:

- Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах, 1946 р. [17] – важлива тим, що регламентувала часові обмеження нічної праці неповнолітніх на непромислових роботах;
- Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, 1956 р. [20] – започаткувала спрощену процедуру стягнення аліментів на користь дитини;
- Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, 1975 р. [14] – захищає дітей поза шлюбом від дискримінації надання прав та свобод відносно до дітей, чії батьки у шлюбних відносинах;
- Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, 1993 р. [16] – регулює міжнародне усиновлення;
- Конвенція про контакт з дітьми, 2003 р. [18] – захищає право дитини спілкуватись у на засадах рівності з кожним із батьків, не залежно від факту окремого проживання;
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р. [21] – захищає прав дітей, які стали жертвами сексуального насильства та сексуальної експлуатації;
- Декларація прав дитини, 1959 р. [13] – гарантує недискримінаційне на будь-яких підставах рівне право усіх дітей на гідні умови та розвиток.

Особливе місце серед документів щодо захисту прав неповнолітніх визнається все ж Конвенція ООН про права дитини [19]. Саме вона є основоположним документом у цій сфері. Ратифікуючи Конвенцію, країна зобов'язується гармонізувати своє законодавство відповідно до вимог документу. Окрім того, існує спеціальний Комітет ООН з прав дитини [2], який займається моніторингом та вповноважений направляти рекомендації і застереження конкретного характеру. Україна стала частиною Конвенції 1991 року. Фактично його основною метою, окрім моніторингу за дотриманням положень Конвенції державами-учасницями, є сприяння непорушності та поширенню цінностей, закладених у Конвенції. За необхідності, індивідуальні особи, а також групи осіб можуть подавати до Комітету заяви про факт порушення положень Конвенції. Проте цим правом можуть скористатися лише особи, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасниці.

На території України також діють такі європейські організації, що займаються захистом та дослідженням прав дітей, або сприяють цьому:

- Рада Європи (Council of Europe)
- Європейська фундація прав людини (European Human Rights Foundation)
- Всесвітня асоціація «Школа – територія миру» (The World Association for the School as an instrument of Peace (EIP))
- Європейський культурний фонд (European Cultural Foundation)
- ЮНІСЕФ – Великобританія; Фонд порятунку дітей (UNICEF – UK; Save The Children Fund) [3].

Для кращого розуміння існуючих механізмів варто зупинитись на деталізації

окремих інституцій.

Особливе місце займає Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), оскільки займає лідируючу позицію у цьому напрямку. Ціль інституції – надання необхідної підтримки дитині від народження і до дорослого життя. ЮНІСЕФ має міцну підтримку організацій, органів державної влади, закладів освіти та охорони здоров'я. Основна мета – підтримувати дитину шляхом захисту її прав. Окрім того, Фонд підтримує велика кількість волонтерів, які надають наукову, фінансову, організаційну підтримку для ліквідації проблем у середовищі дітей. У Києві представництво інституції з'явилося 1997 року. У своїй діяльності інституція охоплює величезну кількість програм та напрямів діяльності. Зупинимось на основних:

1) *харчування*

На жаль, сьогодні майже кожна четверта дитина віком до п'яти років відстає у зрості через недоїдання. Ця проблема гальмує розвиток із руйнівними наслідками для цілих націй – притуплює інтелект, знижує продуктивність і увічнює бідність.

Під керівництвом ЮНІСЕФ створений Глобальний кластер з питань харчування (GNC) – партнерська група, що складається з міжнародних некомерційних організацій, установ ООН, донорів та інших установ. GNC працює в понад 22 країнах, які стикаються з різними формами гуманітарних проблем. Завдяки щедрій гуманітарній допомозі ЄС і стратегічній підтримці ЮНІСЕФ надав мільйонам дітей життєво необхідну харчову допомогу в надзвичайних ситуаціях, зокрема в Центральнопівденноафриканській Республіці, Демократичній Республіці Конго, Мадагаскарі, Судані, Венесуелі та Ємені.

ЮНІСЕФ у партнерстві з ЄС виділяють сотні мільйонів євро для надання підтримки харчування, яка складається з дев'ятнадцяти різних дій у сімнадцяти різних країнах у період з 2014 по 2018 роки. Наприклад, у Лаоській Народно-Демократичній Республіці співпраця між ЄС і ЮНІСЕФ у сфері харчування почалася в 2011 році з Ініціативи безпеки харчування матерів і маленьких дітей в Азії. Цей проект заклав основи для Партнерства для покращеного харчування (PIN) 2016-2021. Програма підтримує уряд Лаосу в покращенні стану харчування жінок і дітей країни, а також у зміцненні управління харчуванням і розширенні заходів, які виявилися успішними в невеликих масштабах [11];

2) *освіта*

Без доступу до освіти покоління дітей, які живуть у конфлікті, виростатиме без навичок, необхідних для розвитку своїх країн та економіки, що погіршить і без того погані умови життя цих дітей та їхніх сімей.

Ця програма спрямована на те, щоб кожна дитина навчалася. Здійснюється забезпечення безпеки та навчання дітей під час надзвичайних ситуацій.

ЮНІСЕФ тісно співпрацює щодо довгострокових освітніх програм з Генеральним директором Європейського Союзу з питань міжнародного партнерства (DG INTPA) і Генеральним директором з питань сусідства та переговорів про розширення (DG NEAR).

Станом на 2021 рік здійснена робота над 32 проектами, пов'язаними з освітою протягом періоду 2014-2018 років, що дало змогу дітям у всьому світі повністю розкрити свій потенціал через освіту. Крім того, партнерство тісно співпрацює з урядами для зміцнення та кращого оснащення існуючих систем освіти. Наприклад, через Регіональний цільовий фонд ЄС у відповідь на кризу в Сирії, приблизно 3,3 мільйона сирійських дітей, які зараз проживають у сусідніх країнах, отримали освітню підтримку від ЮНІСЕФ [7];

3) *захист дітей*

Кожна дитина заслуговує на те, щоб жити гідно та захищено від насильства. Здійснюється захист дітей, які потрапили у конфлікт/катастрофу. Разом із гуманітарною допомогою ЄС, ЮНІСЕФ надає фінансову допомогу для підтримки доступу дітей до освіти за допомогою таких програм, як, наприклад, проект Conditional Cash Transfer for Education (CSTE) у Туреччині, який допомагає дітям-біженцям отримати доступ до формальної та неформальної школи [3].

4) *здоров'я*

Підвищення рівня виживання та покращення здоров'я дітей у світі через напрямок

діяльності «Вода, санітарія та гігієна (WASH)». Здійснюється забезпечення доступу до безпечної води та санітарії [9].

5) міграція

Захист дітей, позбавлених батьківських прав на шляху до безпечного місця. ЮНІСЕФ і Європейський Союз зосереджуються на забезпеченні доступу до якісних послуг із захисту дітей, які залишилися без батьківщини, без супроводу, розлучених і вразливих дітей, а саме надання якісних послуг із захисту. Відбувається здійснення колективних зусиль урядів, громад і приватного сектору, щоб надати дітям, позбавленим батьківських прав, доступ до освіти та медичних послуг, а також до притулку, харчування, води та санітарії. Основні програми захисту ЄС та ЮНІСЕФ включають підтримку приймаючих громад для сприяння інтеграції переміщених дітей. Наприклад ЮНІСЕФ та ЄС тісно співпрацювали над діяльністю із захисту дітей у Йорданії, Лівані та Туреччині в рамках Регіонального цільового фонду ЄС у відповідь на кризу в Сирії [10].

Загалом, робота ЮНІСЕФ зосереджена на тому, щоб кожна дитина мала рівні шанси на світле майбутнє – як у Європі, так і в усьому світі. Серед іншого, також підтримує «Ініціативу в центрі уваги» ЄС, яка була заснована з метою протидії та усунення всіх форм насильства щодо жінок і дівчат.

Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) – інституція, що надає можливість реалізувати право на справедливе правосуддя та виступає захистом основних прав та свобод дітей. Національні суди України широко використовують практику ЄСПЛ, стосовно захисту прав людини.

Цікавою та важливою інституцією є Європейська мережа омбудсменів у справах дітей (ENOC) [5]. Вона об'єднує незалежні офіси, які були створені в європейських країнах для просування основних прав дітей.

Також з метою захисту прав неповнолітніх у країнах ЄС діє Eurochild [4] – це мережа організацій та осіб, які працюють з дітьми та для дітей у Європі, заснована ними у 2004 році. Попередньо ці організації працювали разом у європейському відділенні Міжнародного форуму з добробуту дітей. Мета – щасливе та здорове юне покоління. Вона має представництва у 37 країнах та налічує близько 200 учасників. Особлива увага приділяється знедоленим та малозабезпеченим дітям. Ця мета досягається шляхом безпосереднього впливу на політику, постійного обміну практиками, проведенням різноманітних досліджень. В процесі своєї діяльності практикують залучення дітей.

Одним із важливих досягнень Eurochild став її внесок у Рекомендацію Європейської Комісії 2013/112/EU [15] щодо інвестування в дітей. Eurochild також підтримує роботу Ради Європи та Комітету ООН з прав дитини.

Наведений у статті перелік європейських інституцій, діяльність котрих пов'язана із захистом прав неповнолітніх не є вичерпним. Підсумовуючи вищезазначене, Європейський Союз є чудовим прикладом для дослідження інституцій захисту прав дитини. Усі діти заслуговують на можливість бути щасливими та здоровими, безпечно досліджувати свій світ і повністю розкрити свій потенціал. Саме з цією метою створюються подібні інституції, здійснюються наукові та практичні дослідження, що дозволяє проаналізувати та перейняти досвід успішно діючих механізмів обраної теми статті. Адже, коли діти не мають справедливого шансу в житті, виникає значна нерівність та несправедливість. Ця нерівність передається з покоління в покоління у замкнутому колі, що має значні економічні, політичні та соціальні наслідки, що призводить до загальної нерівності та несправедливості у світі.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що, не зважаючи на відмінність у структурі, формі та напрямам діяльності, усі незалежні установи для дітей мають деякі спільні фактори, які, ймовірно, зроблять їх ефективними. Довідник Організації Об'єднаних Націй про національні правозахисні інституції пропонує такі «фактори ефективності»:

- незалежність;
- визначена юрисдикція та відповідні повноваження;
- доступність;

- кооперація;
- оперативність;
- звітність.

Узагальнюючи все вищесказане хочемо відмітити, що правова охорона не може обмежуватися можливістю застосування встановлених законом захисних механізмів. Як дорослий, так і дитина має право самостійно обрати спосіб захисту відповідно до змісту порушеного права, характеру правопорушення та його наслідків. У свою чергу держава повинна забезпечити варіанти захисту цього права. Абсолютний захист прав, свобод і інтересів є одним із провідних напрямів діяльності будь-якої сучасної демократичної правової держави, який реалізується в усіх суспільно важливих сферах. З метою виконання цього завдання і створюються такі спеціальні інституції, яким делеговано сукупність повноважень для виконання поставлених завдань. У свою чергу, вивчення досвіду інших держав дозволяє розширювати кругозір та сприяти утворенню прогресивних засобів, як стосовно захисту та непорушності прав неповнолітніх, так і стосовно інших важливих питань.

Список використаних джерел:

1. Child protection. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <http://www.unicef.org/eu/child-protection> (date of access: 05.11.2023).
2. Committee on the Rights of the Child. *OHCHR*. URL: <http://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc> (date of access: 05.11.2023)
3. Education. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/education> (date of access: 05.11.2023).
4. Establishment of an International Children's Emergency Fund. Adopted by UN General Assembly Resolution 57(I) of 11 December 1946. *United Nations Digital Library System*. URL: https://www.unicef.org/about/history/files/UN_resolutions_UNICEF_1940s.pdf (date of access: 10.11.2023).
5. Eurochild – Putting children at the heart of Europe. *OHCHR*. URL: https://eurochild.org/uploads/2021/07/Eurochild-statutes-EN_as-approved-by-GA-17-June-2021.pdf (date of access: 26.10.2023).
6. European Network of Ombudspersons for Children (ENOC) - Niccy. *Niccy*. URL: <http://www.niccy.org/what-we-do/childrens-rights/european-network-of-ombudspersons-for-children-enoc/> (date of access: 14.11.2023).
7. Health. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/health> (date of access: 05.11.2023).
8. Melnychuk O., Yaremenko O., Kronivets T., Opolska N., Overkovska T. Protecting the rights of children in the armed conflict: the tasks before the state government / O. Melnychuk et al. *Revista Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, no. 60. P. 32–38. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2022.60.12.3> (date of access: 11.11.2023).
9. Migration. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/migration> (date of access: 05.11.2023).
10. Nutrition. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/nutrition> (date of access: 05.11.2023).
11. Горбонос В. В., Кронівець Т. М. Правове регулювання судово-експертної діяльності в контексті захисту прав дитини: національний та європейський досвід. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». № 12. 2022. С. 3–18. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-12-8486> (дата звернення: 05.10.2023).
12. Декларація прав дитини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 01.11.2023).
13. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ETS N 85): Конвенція Ради Європи від 15.10.1975 р. № ETS85 : станом на 14 січ. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_568#Text (дата звернення: 05.11.2023).
14. Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя. Реферативний огляд

європейського права. *Міністерство соціальної політики України ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»*. 2013. С. 160. URL: <https://instzak.com.ua/wp-content/uploads/DOC/center-of-translations/29-30.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

15. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 29.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text (дата звернення: 05.11.2023).

16. Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах № 79 : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 09.10.1946 р. № 79 : станом на 29 груд. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_126#Text (дата звернення: 05.11.2023).

17. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192) (укр/рос) : Конвенція Ради Європи від 15.05.2003 р. № ETSN192 : станом на 20 верес. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text (дата звернення: 05.11.2023).

18. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.11.2023).

19. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.06.1956 р. : станом на 20 лип. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425#Text (дата звернення: 05.11.2023).

20. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Конвенція Ради Європи від 25.10.2007 р. : станом на 20 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 05.11.2023).

21. Кононенко В.В., Кронівець Т.М., Одобецька І.С. Правове забезпечення інтересів дітей в умовах воєнного стану. Захист прав дітей в умовах війни. *Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця. 2022. С. 20-29. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/kruglii_stil_17_travnya_2022.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

22. Красицька Л.В. Захист сімейних прав дитини Європейським Судом з прав людини. *Вісник Донецького національного університету. Сер. В. Економіка і право*. 2011. Вип. 2. С. 263-267.

23. Кронівець Т. Правові засади інформаційного забезпечення інклюзивної освіти в Україні. *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії*. зб. тез. доп. 2016. С. 27-28.

24. Пархоменко П. І. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та права дитини. *ACADEMIA*. 2022. 76 с. URL: <https://www.academia.edu> (дата звернення: 05.11.2023).

25. Права дитини: європейський досвід. *ПАІС*. Львів. 2007. С. 35–36.

26. Стешенко В. М.. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір. *Навч. Посіб. 2-ге вид., змінене*. Право. Харків. 2019. 392 с.

УДК 347.66

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-12-17>

Юрій Заїка

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу проблем приватного права
e-mail: u.a.zaika@gmail.com

ЖИТЛОВІ ПРАВА СПАДКОЄМЦІВ ЧЕТВЕРТОЇ ЧЕРГИ

У статті з'ясовуються особливості правового статусу членів сім'ї спадкодавця – спадкоємців четвертої черги за законом. Відсутність легального визначення поняття «член сім'ї спадкодавця» і різні трактовки цього поняття у сімейному, житловому, трудовому праві створюють труднощі для такої категорії осіб при спадкуванні за законом. Зацікавлена особа повинна у судовому порядку довести фактичний склад, наявність якого дозволяє її вважати спадкоємцем четвертої черги за законом. На відміну від спадкоємців статус яких визначають свідоцтва про народження чи шлюб, що видані органами державної реєстрації і свідчать про наявність родинних чи шлюбних відносин, правове становище особи, визнаної членом сім'ї в судовому порядку не є остаточним і може змінитися. Рішення суду про визнання особи членом сім'ї спадкодавця може бути скасовано судом апеляційної чи касаційної інстанції. З'ясовуються проблеми, які виникають при скасуванні такого рішення, якщо квазі-спадкоємець продав нерухоме майно третій особі.

Обґрунтовується необхідність накладати заборону на відчуження нерухомого майна протягом певного часу, якщо це майно перейшло до спадкоємця четвертої черги. Така новела буде обмежувати власника у праві розпорядження нерухомим майном, проте сприятиме захисту як приватних, так і публічних інтересів після відкриття спадщини. Зокрема, захищатиме майнові права спадкоємців п'ятої черги чи органів місцевого самоврядування при визнанні спадщини відумерлою, а також виключить безпідставне збагачення особи, яка не мала права відчужувати об'єкти спадщини.

Ключові слова: спадкоємці за законом, житлові права членів сім'ї спадкодавця, відумерла спадщина, органи місцевого самоврядування.

Yuriy Zaika

HOUSING RIGHTS OF HEIRS OF THE FOURTH LINE

The article clarifies the specifics of the legal status of the testator's family members – the fourth line of heirs by law. The lack of a legal definition of the concept of "member of the testator's family" and different interpretations of this concept in family, housing, and labor law create difficulties for this category of persons when inheriting by law. The interested person must prove the actual composition in a court of law, the presence of which allows him to be considered a fourth-line heir by law. Unlike heirs, whose status is determined by birth or marriage certificates issued by state registration authorities and testifying to the existence of family or marital relations, the legal status of a person recognized as a family member in court is not final and may change. The court's decision to recognize a person as a member of the testator's family may be canceled by the court of appeal or cassation instance. The problems that arise when such a decision is annulled, if the quasi-heir has sold real estate to a third party, are clarified.

The need to impose a ban on the alienation of immovable property within a certain period of time, if this property has passed to the heir of the fourth line, is substantiated. Such an amendment

© Заїка Ю.

will limit the owner's right to dispose of immovable property, but will contribute to the protection of both private and public interests after the opening of the inheritance. In particular, it will protect the property rights of fifth-line heirs or local self-government bodies when the inheritance is recognized as dead, as well as exclude unjustified enrichment of a person who did not have the right to alienate objects of inheritance.

Key words: legal heirs, residential rights of the testator's family members, Escheat, local self-government bodies

Постановка проблеми. Законодавство про спадкування і практика його застосування повинні відповідати сучасним реаліям, що зумовлює потребу постійного творчого переосмислення, оновлення та розвитку сталих теоретичних положень, створення оновленої теорії спадкового права, яка б відповідала потребам практики і давала б вичерпні відповіді на всі виклики часу, зокрема, і щодо долі спадкового майна, яке оплатно відчужено особою, яка не мала права його відчужувати.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Загальнотеоретичні положення спадкування за законом обґрунтовані у працях В.М. Коссака, О.Є. Кухарева, Є.О. Мічуріна, М.О. Михайлів, С.О. Сліпченко, О.П. Печеного, З.В. Ромовської, Є.О. Рябокonia, І. В. Спасибо–Фатєєвої, С.Я. Фурси, Є.О. Харитонова та інших вчених. В контексті рекодифікації цивільного законодавства наукові дослідження інститутів спадкового права значно активізовані. Серед останніх монографічних праць необхідно відзначити низку досліджень творчих колективів на чолі із професором І.В. Спасибо–Фатєєвою, присвячених сучасним проблемам спадкового права [6; 8; 13]. Особливостям правового регулювання спадкових відносин законодавством різних країн присвячена колективна монографія за редакцією академіка В.В. Луця [15]. Значна увага приділена спадковим інституціям і в колективних дослідженнях, в яких приділена увага формуванню концептуальних підходів щодо системного оновлення Цивільного кодексу України за редактування професорки Н.С. Кузнєцової [8] та професорів А.С. Довгерта і Є.О. Харитонова [9]. Водночас, незважаючи на певну кількість спеціальних робіт, залишаються невирішеними загальнотеоретичні і практичні питання, пов'язані із набуттям спадщини спадкоємцями четвертої черги за законом, перш за все із правовим статусом таких спадкоємців та правовими наслідками його втрати.

Мета статті. Метою дослідження є розробка теоретичного підґрунтя для створення механізму захисту майнових прав спадкоємців четвертої черги за законом та інтересів органів місцевого самоврядування при набутті відумерлої спадщини.

Виклад основного матеріалу. Спадкування, як і будь-який інший соціальний феномен, виконує не лише покладені на нього суспільно-корисні функції. Можливість визначити долю майна після смерті і передати його в спадщину є однією із найважливіших гарантій стабільності відносин приватної власності.

Підставою виникнення спадкових правовідносин є сукупність певних юридичних фактів – як подій, так і дій. Здійснення права на спадкування тісно пов'язане з таким юридичним фактом як здатністю особи виступити спадкоємцем. При спадкуванні за законом наявність підстав для спадкування доводить особа, яка претендує на отримання спадщини.

Доказом родинних чи шлюбних відносин між спадкодавцем та спадкоємцем за законом є свідоцтва про державну реєстрацію народження чи шлюбу, які видані органами реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Якщо документально довести такі відносини неможливо вони повинні бути доведені у суді. Підставою спадкування за законом в четверту чергу є наявність особливого фактичного складу. На відміну від права на спадщину за законом, яке спадкоємці першої третьої черг і п'ятої черги набувають в силу родинності чи шлюбності, у спадкоємців четвертої черги право на спадкування пов'язане із рішенням про їх членство у сім'ї спадкодавця. До четвертої черги спадкоємців законодавець відповідно до ст. 1264 Цивільного Кодексу України (ЦК України) відносить осіб, які проживали із спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

У ст. 3 Сімейного кодексу України законодавець спробував визначити поняття сім'ї шляхом формування її юридичних ознак: спільність проживання; пов'язаність спільним побутом, взаємність прав та обов'язків. У ст. 64 Житлового кодексу України (ЖК України) до членів сім'ї наймача віднесено осіб, які «постійно проживають і ведуть з ним спільне господарство. Проте така ознака може бути відсутня об'єктивно, скажімо, при проживанні із немовлятами. Тому у сімейному законодавстві законодавець звертається до такої ознаки як «спільний побут», як більш універсальної. Ознака взаємності прав та обов'язків полягає у тому, що права і обов'язки членів сім'ї виникають й існують одночасно.

Відсутність законодавчого поняття «член сім'ї» зумовлює, по-перше, відсутність чіткого розуміння поняття «спадкоємець четвертої черги», що не може не спровокувати численні судові спори [16, с. 144], коли ті чи інші спадкоємці або і зовсім сторонні особи, наполягатимуть на визнанні їх членами сім'ї в судовому порядку; по-друге, окремі спадкоємці, перебуваючи в рівному ступені спорідненості з іншими спадкоємцями, можуть усунути останніх від спадкування, скориставшись своїм привілеєм «члена сім'ї» [7, с. 112].

Визначити єдине поняття «член сім'ї» не зміг і Конституційний Суд України, зазначивши, що об'єктивні відмінності його змісту залежать від галузі законодавства [13], тобто кожна галузь права тлумачить його по-своєму, пропонуючи ознаки, які мають значення для конкретного виду правовідносин.

Необхідно також брати до уваги, що правова категорія «член сім'ї» не є стійкою, на відміну від родинних відносин, оскільки характер взаємовідносин між особами протягом життя може змінюватися. А оскільки цей статус особі надає суд, то не можна виключати його втрату у випадку скасування рішення суду в апеляційному чи касаційному порядку вищою судовою інстанцією.

Як члени сім'ї спадкодавця право на спадкування за законом можуть набувати, перш за все, особи, які перебували із спадкодавцем у фактичних шлюбних відносинах, його пасинки, падчерики, вітчиму, мачуха, свояки – зять, теща, невістка, свекруха, які проживали із спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років. Відносини, які виникають у зв'язку із утриманням дітей у сім'ї патронажного вихователя, сімейними не визнаються. Особи, які проживають разом із спадкодавцем однією сім'єю тривалий час, природно, користуються житлово-комунальними послугами, оскільки виступають як наймачі житлового приміщення і набувають таких же прав та обов'язків.

ЖК України повинен враховувати всі особливості правового регулювання житлових правовідносин та вирішити проблему паралельного застосування різних норм чинного законодавства, зокрема, цивільного і житлового. Мають бути спеціально визначені: права та обов'язки власника жилого приміщення; права та обов'язки осіб, що проживають спільно із власником в належному йому жилому приміщенні щодо житлово-комунальних послуг [1, с. 45].

Особа може не набути статусу «член сім'ї» в розумінні спадкового законодавства (скажімо, проживає однією сім'єю із спадкодавцем менше п'яти років), проте це не позбавляє її статусу «член сім'ї», оскільки житлове законодавство серед ознак членства в сім'ї, (йдеться про сім'ю наймача), називає «постійність проживання з наймачем» і «ведення з ним спільного господарства», залишаючи на розсуд суду питання, щодо строку проживання і ведення спільного господарства. Оскільки члени сім'ї власника мають право на користування квартирою, необхідно встановити на якому праві вони там проживають. Так у ст. 383 ЦК України передбачено право власника будинку, квартири «використовувати помешкання для проживання членів своєї сім'ї», а у ст. 405 ЦК України прямо зазначено, щочлени сім'ї власника житла, які проживають разом з ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону. Щодо житлового приміщення, яке вони мають право займати, то воно визначається його власником. За загальним правилом вселення в житлове приміщення допускається за наявності письмової згоди всіх членів сім'ї власника. Проте, як слушно зазначається, відсутність письмової згоди не свідчить про те, що особа, яка вселилась, не набула права користування жилим приміщенням, якщо за обставинами справи © Заїка Ю.

безспірно встановлено, що вони висловлювали таку згоду [11, с. 40].

Якщо такі особи користувалися житлом на підставі договору найму житла, то необхідно брати до уваги положення ст. 814 ЦК України, в якій знайшов закріплення принцип стабільності договірних відносин, оскільки у разі зміни власника житла, переданого у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця.

Правове регулювання спадкових відносин здійснюється не лише з точки зору врахування інтересів суб'єктів цих правовідносин, а і з точки зору, як ці правовідносини впливають на інтереси суб'єктів суміжних правовідносин [2, с. 87]. Тому навіть у випадках, коли члени сім'ї спадкодавця не можуть довести свою належність до кола спадкоємців і стати правонаступником майна, законодавець охороняє їх права як членів сім'ї наймача жилого приміщення.

Якщо спадкове майно немає ніякої цінності, право не реагує на його долю. Водночас суспільство не може бути байдужим, якщо значне за своєю вартістю майно, зокрема, об'єкти нерухомості (жилі будинки, квартири, земельні ділянки тощо), втрачає власника і залишається напризволяще, знищується або захоплюється особами, які не мають ніякого права на нього. У цих випадках законодавець, керуючись інтересами публічними, визначає суб'єкта, який може набути право власності на таке майно – орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (ст. 1277 ЦК України). Отже, якщо спадкоємці фактично чи юридично відсутні, то відповідний орган місцевого самоврядування (за місцем відкриття спадщини) повинен подати заяву про визнання її відумерлою, тобто, заявником у цій категорії справ окремого провадження може бути лише орган місцевого самоврядування.

Відумерлою може бути лише частина спадщини, якщо спадкоємці за законом відсутні, а у заповіті визначено долю лише частини майна.

Проте проблеми виникають у випадку, коли рішення суду про визнання особи членом сім'ї померлого спадкодавця скасовуються апеляційною чи касаційною інстанцією і, відповідно, така особа втрачає набутий за рішенням суду першої інстанції статус спадкоємця четвертої черги, і законні підстави для відчуження спадкового майна третій особі.

Законодавець повинен розробити механізм захисту прав територіальної громади і спадкоємців п'ятої черги у випадках, коли рішення суду, за яким особу, визнають членом сім'ї спадкодавця і вона набуває право на спадщину як спадкоємець четвертої черги, надалі скасовується. А з огляду на завантаженість судів, оголошений воєнний стан в країні, міграцію частини населення, і тривалий розгляд справ, рішення суду першої інстанції можуть скасовуватися через значний проміжок часу. Особа, яка набула спадщину як спадкоємець четвертої черги за законом, після отримання свідоцтва про право на спадщину за законом, стає власником майна з усіма пов'язаними з цим повноваженнями, зокрема і з правом розпорядження.

Різні обставини можуть зумовлювати у такого квазі-спадкоємця необхідність якнайшвидшого розпорядження спадщиною, такі як: потреба терміново отримати кошти, бажання уникнути тяганини, пов'язаної з оформленням відповідних документів або невиправданих суперечок про розподіл спадщини, про викуп спадкових часток іншими спадкоємцями; відсутність бажання і потреби в управлінні майном, яке перейшло у спадщину, та й, власне, в самому майні [9, с. 24–25]. Проте у особи, яка набула нерухоме майно за оплатним договором, витребувати таке майно неможливо. Права нового власника нерухомості надійно захищені ст. 388 ЦК України яка, по-перше, унеможливорює ввідикацію майна у добросовісного набувача майна за відплатним договором, за винятком, якщо це майно було: а) загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; б) викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння. По-друге, зацікавлена особа, тобто територіальна громада не може скористатися ввідикаційним позовом, як способом захисту, своїх інтересів, оскільки конструкція ввідикаційного позову передбачає захист інтересів саме власника, з володіння якого майно протиправно вибуло.

Згідно з традиційною концепцією, право на захист є складовою частиною суб'єктивного права. Механізм захисту суб'єктивних цивільних прав зумовлений характером

© Заїка Ю.

цивільних правовідносин. [4, с. 356].

Гарантією захисту прав і інтересів територіальної громади і спадкоємців п'ятої черги може стати механізм, який законодавець використовує у ч. 2 ст. 47 ЦК України. Тобто, спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини. Незважаючи на рішення суду про оголошення особи померлою і перехід майна до спадкоємця фізичної особи, яку оголошено померлою, законодавець цілком слушно припускає, що така особа може з'явитися. Враховуючи особливий правовий режим нерухомого майна та специфіку процедури його відчуження, спадкоємці такої особи обмежуються в праві розпорядження таким майном на п'ять років. Відповідно до глави 10 Закону України «Про нотаріат» нотаріус при видачі свідоцтва на спадщину одночасно повинен накласти заборону на відчуження нерухомого майна [10]. Дії, які може вчиняти власник щодо реалізації наданих йому прав, обмежує лише закон з міркувань забезпечення публічних, а в окремих випадках і приватних інтересів [3, с. 214–215].

Звичайно, що обмеження прав особи, яка відповідно до законодавства набула статус власника в порядку універсального правонаступництва, не може не створювати низку незручностей, пов'язаних із відсутністю можливості визначити юридичну долю набутого нерухомого майна. Проте, як слушно зазначається, війна як певний суспільний і юридичний стан зумовлює необхідність введення окремих обмежень суб'єктивних цивільних прав [14, с. 55].

Висновки. Відсутність легального визначення поняття «член сім'ї спадкодавця» зумовлює необхідність доведення зацікавленою особою у судовому порядку фактичного складу, наявності якого дозволяє вважати її спадкоємцем четвертої черги за законом. На відміну від спадкоємців, статус яких визначають свідоцтва про народження чи шлюб, які видані органами державної реєстрації і свідчать про наявність родинних чи шлюбних відносин, правове становище особи, визнаної членом сім'ї в судовому порядку може змінитися, якщо таке рішення буде скасовано судом апеляційної чи касаційної інстанції. Гарантією здійснення принципу правової визначеності може стати заборона на відчуження спадщини, предметом якої є нерухомість, спадкоємцями четвертої черги за законом протягом певного, визначеного строку.

Незважаючи на певні обмеження власника у праві розпорядження нерухомим майном, така новела сприятиме захисту як приватних, такі і публічних інтересів при відкритті спадщини, зокрема, майнових прав спадкоємців п'ятої черги чи органів місцевого самоврядування при визнанні спадщини відумерлою у випадках скасування судом статусу «член сім'ї спадкодавця».

Список використаних джерел:

1. Haliantykh M., Zaika Y., Popovych T. Legal nature of the contract for housing and utility services . *Entrepreneurship, economy and Law*. 2022. No. 2. P.40–47.
2. Zaika Y. O. Directions of updating the inheritance legislation of Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 27, No. 1, 2020. P. 84–99.
3. Zaika Y. O. The Right to Dispose of the Property in the Human Rights System Current challenges of Human Rights, Rule of Law and Democracy Ed. by Robert Tabaszewski, *Wydawnictwo KUL*. Lublin. 2021. P. 213–232.
4. Zaika Y. O., Kukhariev O. Ye., Skrypnyk V. L. and Mytnyk A. A. Peculiarities of Protection of Rights and Interests of Heirs: Theoretical Aspects. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2021. No. 10. P. 355–362
5. Заїка Ю. О. Механізм регулювання майнових відносин, що виникають після відкриття спадщини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С.23–28.
6. Заїка Ю. О. Право на продаж спадщини. Спадкове право: крізь призму судової практики: монографія . за ред. І. В. Спасибо–Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2022. С.124–148.
7. Заїка Ю. О. Юридичні факти у спадковому праві. Новітні підходи до розуміння юридичних фактів у механізмі правового регулювання приватних відносин. Київ: НДІ © Заїка Ю.

ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2019. С. 105–123.

8. Заїка Ю. О., Кухарев О. Є. Новелізація норм спадкового права. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 308–333.

9. Коссак В. М., Заїка Ю. О., Квіт Н. М., Михайлів М. О. Основні напрями новелізації спадкового права в умовах оновлення Цивільного кодексу України. Оновлення цивільного кодексу України: формування підходів: монографія. Одеса: Вид. дім. «Гельветика», 2020. С. 548–609.

10. Про нотаріат: Закон України від 02 вер. 1993 р. № 3425-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 02.11.2023).

11. Право власності на житло в Україні: доктрина та реалізація: монографія / за заг. ред. академіків О. Д. Крупчана і В.В. Луця. К.: Н ДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. 247 с.

12. Римське право : крізь призму традицій і судової практики : монографія / за ред. проф. І. В. Спасибо–Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2022. 512 с.

13. Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 1999 р. щодо офіційного тлумачення терміна «член сім'ї». Справа 1–8/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99#Text> (дата звернення: 04.11.2023).

14. Спесівцев Д. Концептуальні проблеми правового регулювання цивільних відносин в умовах війни : монографія. Луцьк: *Завжди Поруч*, 2022. 248 с.

15. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження): монографія / Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябоконт; відп. ред. академік НАПрН України В. В. Луць. К.: *НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України*. 2015. 248 с.

16. Українське цивільне право: навч. посіб. 3-тє вид. перероб. та доп. Київ: *«Центр учбової літератури»*. 2014. 358 с.

17. Харківська цивілістична школа: межі спадкового права: монографія. Харків: *Право*. 2016. 608 с.

УДК 338.432: 620.95:346 (477)

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-18-24>

Олександр Климчук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління та адміністрування
klymchuk.o@vspu.edu.ua

Оксана Самборська

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат економічних наук, доцент кафедри публічно-правових дисциплін
e-mail: super_oksana30@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

У статті проведено комплексний аналіз чинної нормативно-правової бази України у галузі відновлюваної енергетики для розробки пріоритетних напрямів зростання частки відновлюваних паливно-енергетичних ресурсів у структурі національного енергоспоживання у контексті формування енергетичної незалежності держави та активізації євроінтеграційних процесів. Визначено, що для незалежного розвитку вітчизняної енергетики потрібно здійснити розробку дієвої законодавчої і виконавчої підтримки для визначення своїх пріоритетів у багатовекторній системі координат європейської економіко-енергетичної політики.

Розкриття еволюційного процесу становлення, розвитку та регулювання у галузі відновлюваної енергетики в Україні вказало на те, що за період незалежного існування нашої країни не здійснено повного обґрунтування оптимальних умов та шляхів переходу на державному рівні від традиційних енергоносіїв до відновлюваних джерел енергії, зокрема до споживання біопалива. Встановлено, що розроблені норми чинного національного законодавства виявилися досить загальними для того, щоб ефективно запрацював ринок біопалива в Україні. Проблема правової основи буде вирішена лише в тому разі, коли ми зможемо позбавитися правового нігілізму, який не виключає прийняття необхідних спеціальних законодавчих заходів у регулюванні біопаливного виробництва. Всі законодавчі документи, які затверджують нові програми розвитку біопаливного виробництва, мають містити чіткі норми їхнього виконання, що буде давати можливість робити висновки про їхню ефективність та конкурентоспроможність.

Ключові слова: державне управління, відновлювана енергетика, нормативно-правова база, євроінтеграція, енергоефективність, енергетична незалежність, біопаливна індустрія.

Oleksandr Klymchuk, Oksana Samborska

REGULATORY AND LEGAL BASIS FOR THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE

The article provides a comprehensive analysis of the current regulatory and legal framework of Ukraine in the field of renewable energy for the development of priority directions for the growth of the share of renewable fuel and energy resources in the structure of national energy consumption in the context of the formation of energy independence of the state and the activation of European integration processes. It was determined that for the independent development of the domestic energy industry, it is necessary to develop effective legislative and executive support for determining one's priorities in the multi-vector coordinate system of the European economic and

© Климчук О., Самборська О.

energy policy.

The disclosure of the evolutionary process of formation, development and regulation in the field of renewable energy in Ukraine indicated that during the period of independent existence of our country, a full substantiation of the optimal conditions and ways of transition at the state level from traditional energy carriers to renewable energy sources, in particular to the consumption of biofuel, has not been carried out. It was established that the developed norms of the current national legislation turned out to be quite general in order for the biofuel market to work effectively in Ukraine. The problem of the legal basis will be solved only if we can get rid of legal nihilism, which does not exclude the adoption of necessary special legislative measures in the regulation of biofuel production. All legislative documents that approve new programs for the development of biofuel production must contain clear norms for their implementation, which will make it possible to draw conclusions about their effectiveness and competitiveness.

Key words: governance, renewable energy, legal and regulatory framework, European integration, energy efficiency, energy independence, biofuel industry.

Постановка проблеми. Незалежний розвиток вітчизняної енергетики потребує розробки дієвої законодавчої і виконавчої підтримки для визначення своїх пріоритетів у багатовекторній системі координат світової економіко-енергетичної політики. Без перебільшення можна стверджувати, що стан паливно-енергетичного комплексу впливає як на рівень розвитку національної економіки загалом, так і на рівень життя суспільства зокрема. Результати аналізу енергетично-економічних показників діяльності різних галузей і окремих видів продукції вказують на значну взаємозалежність обсягів виробництва та рівня ефективності використання палива й енергії. Зокрема, впевнено можна стверджувати, що чим менше завантаження виробничого обладнання та устаткування, то тим більший рівень питомих витрат енергоносіїв на виробництво одиниці продукції. Динаміка змін обсягів виробництва продукції і питомих витрат енергоносіїв вказує на той факт, що для суттєвого зменшення питомих витрат палива та енергії на одиницю продукції потрібні макроекономічні структурні реформи та гармонізація нормативно-правової бази до європейського законодавства у сфері енергетики, які в комплексі здатні суттєво підвищити рівень завантаження енергетичного устаткування й виробництва продукції, і тим самим сприяти зростанню рівня ефективності використання енергоносіїв, зокрема відновлюваних їх видів, серед яких біологічні палива займатимуть пріоритетне місце в Україні.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Проблемні аспекти формування законодавчої політики та нормативно-правової бази у сфері відновлюваної енергетики системно досліджували зарубіжні й вітчизняні вчені: В. Баликіна, С. Брю, О. Ганженко, М. Гументик, М. Ковалко, В. Курило, К. Макконнелл, Б. Панасюк, А. Праховник, О. Пустовойт, М. Роїк, П. Саблук, В. Сінченко, О. Стоян, Ю. Тараріко, О. Ходаківська, А. Шидловський, О. Шпичак та інші. Проте війна ініціювала нові виклики та загрози в енергозабезпеченні України, що актуалізує проведення подальших досліджень у контексті гармонізації нормативно-правової бази у сфері функціонування паливно-енергетичного комплексу, враховуючи процеси євроінтеграції та формування національної енергетичної незалежності.

Мета статті. Метою статті є проведення комплексного аналізу чинної нормативно-правової бази України у галузі відновлюваної енергетики для розробки пріоритетних напрямів зростання частки відновлюваних паливно-енергетичних ресурсів у структурі національного енергоспоживання у контексті формування енергетичної незалежності держави та активізації євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Ще у 2021 р. український сектор відновлюваної енергетики виборював собі право функціонувати за справедливих умов, гарантованих державою, але вже у 2022 р. – готується стати однією з основ післявоєнної відбудови України та подальшого нарощення енергетичної незалежності держави. Широкомасштабна війна, яку розгорнула росія на території України з 24 лютого 2022 р., залишила сектор відновлюваної енергетики у стані очікування та невизначеності, що поглибився не просто за

© Климчук О., Самборська О.

рахунок активних бойових дій, пошкодження та окупації енергетичних об'єктів, але й через штучне створення окремими державними структурами додаткових проблем та викликів на енергетичному ринку [5].

Енергетична безпека відіграє важливу роль у забезпеченні економічного функціонування і зростання держави. Вона також є невіддільною складовою якості життя громадян і одним із важливих критеріїв для повернення додому тимчасово переміщених осіб. У процесі відновлення України енергетика має стати однією з ключових галузей, яка забезпечуватиме експортні надходження і підтримуватиме фінансову стійкість держави. Розумний підхід до модернізації українського енергетичного сектору дозволить Україні зробити вагомий вклад у забезпечення стратегічної автономності Європейського Союзу і зменшити залежність блоку від зовнішніх енергоресурсів. Такий взаємовигідний підхід пришвидшить інтеграцію України до Європейського Союзу [3, с. 68; 9, с. 7].

Відтак, політична воля більшості країн Європейського Союзу кардинально спрямована на повну незалежність від російських викопних паливно-енергетичних ресурсів за рахунок прискореного нарощування темпів споживання відновлюваних джерел енергії. Такий політичний вектор вказує на перспективи зростання українського ринку відновлюваної енергетики, який вже є складовою частиною європейської енергетичної системи та володіє достатніми потужностями для генерації відновлюваною енергією на промисловому рівні.

Потрібно відзначити, що в Україні значна увага відновлюваній енергетиці почала приділятися наприкінці 90-х рр. минулого століття. В цей період були зроблені перші кроки щодо її розвитку, розпочали розроблятися і прийматися програмні й законодавчі документи щодо подальшого виробництва та використання передусім біологічного палива [2, с. 108].

Біоенергетика в нашій державі відзначається широким спектром сировинних ресурсів біологічного походження, які можна використовувати на енергетичні цілі не тільки внаслідок прямого спалювання, а й для виробництва біологічних видів палива – біодизеля, біоетанолу, біогазу, твердого біопалива та інших видів. Відповідно до чинного законодавства біологічні види палива – тверде, рідке та газове паливо, виготовлене з біологічно відновлювальної сировини (біомаси), яке може використовуватися як паливо або компонент інших видів палива. Видами біопалива, що набули найширшого використання, є: біоетанол – спирт етиловий зневоднений, виготовлений з біомаси або спирту етилового-сирцю для використання як біопалива; біодизельне паливо (біодизель) – метилові та / або етилові етери вищих органічних кислот, отримані з рослинних олій або тваринних жирів, що використовуються як біопаливо або біокомпонент; біогаз – газ, отриманий з біомаси, що використовується як паливо; тверде біопаливо – тверда біомаса, що використовується як котельно-пічне паливо, зокрема дрова, торф, тирса, тріска, солома, інші сільськогосподарські відходи, гранули й брикети, вироблені з рослинної біомаси, деревне вугілля та вуглиста речовина [8, ст. 1].

Ключовими серед основних нормативно-правових документів у галузі відновлюваної енергетики є Закон України № 1391-14 від 14.01.2000 р. «Про альтернативні види палива», що визначає правові, соціальні, економічні, екологічні й організаційні принципи виробництва, видобутку та споживання альтернативних видів рідкого й газового палива на основі залучених нетрадиційних джерел і видів енергетичної сировини, спрямованих на створення необхідних умов для розширення виробництва й споживання цих видів палива в Україні [6]. Також Закон України № 555-15 від 20.02.2003 р. «Про альтернативні джерела енергії», який спрямований на використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їхнього використання в паливно-енергетичному комплексі [7].

Заслуговує на увагу Указ Президента України № 1094/2003 від 26.09.2003 р. «Про заходи щодо розвитку виробництва палива з біологічної сировини», який прийнятий з метою зменшення залежності національної економіки від імпорту нафтопродуктів, забезпечення розвитку агропромислового комплексу, поліпшення екологічної ситуації [10] і з урахуванням Директиви 2003/30/ЄС Європейського парламенту й Ради ЄС від 08.05.2003 р. стосовно

сприяння використанню біологічних та інших видів палива із відновлюваних ресурсів [13].

В березні 1999 р. Україна підписала Кіотський протокол, а 05 лютого 2004 р. Верховна Рада України ратифікувала (прийняла) його. Внаслідок цього, Україна не тільки заощадила ресурси (квоти на викиди парникових газів), але й зробила глобальний крок назустріч захисту клімату на планеті.

У 2007 р. було розроблено План дій з використання біомаси на період 2008–2009 рр., що визначав загальні напрями розвитку біоенергетики. За допомогою застосування різних методів та комплексних технологічних процесів біомасу сільськогосподарських культур в умовах агропромислових підприємств на новітньому обладнанні трансформують у газові, рідкі або тверді біопалива [13]. При цьому, якість отриманого біопалива буде обумовлена трьома основними фазами, які проходить біомаса: 1) вирощування; 2) збирання й переробка та 3) енергетичне використання.

Закон України № 1391-VI від 21 травня 2009 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» визначав поетапне збільшення нормативно-визначеної частки виробництва й застосування біопалива та сумішевого палива моторного. Вміст біоетанолу в бензинах моторних, що виробляються та/або реалізуються на території України, становитиме: у 2013 р. – рекомендований вміст не менш як 5 %, у 2014–2015 рр. – обов'язковий вміст не менш як 5 %, з 2016 р. – обов'язковий вміст не менш як 7 %. Забороняється зберігання та транспортування біоетанолу без його денатурації від 1 до 10 % бензином [8].

Також у цьому законі передбачалась з 01.01.2010 р. до 01.01.2019 р. низка пільг для виробників біопалива: звільнення від сплати ввізного мита й податку на додану вартість при імпорті техніки, обладнання та устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих і будівництва нових підприємств з виробництва біопалива, виготовлення й реконструкції (переобладнання) технічних і транспортних засобів з метою забезпечення споживання біопалива, й технічних та транспортних засобів, зокрема самохідних сільськогосподарських машин, що працюють з використанням біологічних видів палива; звільнення виробників біопалива від оподаткування прибутку, який отримано від продажу біопалива; обчислення акцизного збору з виготовлення біологічних видів палива моторного за нульовою ставкою до 01.01.2014 р.; застосування з метою стимулювання інвестицій в оновлення основних фондів бонусної амортизації устаткування, що працює на альтернативних видах палива [8].

Загалом у правовому полі України існує близько тридцяти нормативно-законодавчих актів, які було прийнято за роки незалежності, що мали на меті врегулювати відносини у сфері виробництва та споживання біопалива. Проте, перші прийняті закони мали переважно декларативний характер, у яких не передбачалося фінансових механізмів підтримки розвитку відновлюваних джерел енергії [15, с. 239]. Проводячи ґрунтовний аналіз існуючої законодавчої та нормативно-правової бази, необхідно зауважити, що процес розвитку біоенергетики суттєво уповільнюється через суттєву недосконалість стратегії та відсутність чітких дієвих механізмів реалізації поставлених завдань. Результатом цього є низький рівень інвестицій і конкурентоспроможності приватних підприємств з виробництва й постачання альтернативних енергоносіїв. Також до факторів, які гальмують зростання галузі відновлюваної енергетики, можна зарахувати невідповідність стандартів і системи сертифікації біопалива згідно з критеріями сталості використання біомаси.

Отож, незважаючи на те, що проблематичність забезпечення власними паливно-енергетичними ресурсами є досить актуальним питанням сьогодення для нашої держави, прийняті законодавчі й нормативні акти, а також виробництво та використання біопалива у нашій країні наразі мають набагато нижчий рівень, ніж в країнах Європейського Союзу. Цей напрям освоєно лише окремими підприємствами, й зводиться він переважно до постачання біоенергетичної сировини на світовий та європейський енергетичний ринок.

Проведені дослідження вказують на те, що Україна має значний потенціал у виробництві відновлюваних джерел енергії, особливо біопалива з органічної сировини, і

можливості для його подальшої реалізації на промисловому рівні [4, с. 103]. Проте, існує низка проблем нормативно-правового характеру щодо створення внутрішнього ринку біопалива, відповідності й адаптації його до світових стандартів, що стають на заваді використання цього потенціалу повною мірою. З огляду на це, особливої актуальності набуває внесення поправок і змін до існуючого законодавства, розробка нових законодавчих актів, що відповідатимуть європейським стандартам та вимогам сталості, введення фінансових стимулів і механізмів та інноваційно-інвестиційної підтримки у сфері виробництва біопалива [14, с. 9].

Розглядаючи перспективи розвитку виробництва й споживання біопалива у тій чи іншій країні світу, необхідно розуміти, які саме фактори є рушійною силою такого розвитку, а які можуть загальмувати або зробити неможливим таке виробництво. Серед таких позитивних факторів основним є намагання знайти розумну альтернативу джерелам нафтового палива, враховуючи позитивну екологічну післядію. Варто зазначити, що перспективний розвиток альтернативної енергетики в Україні, згідно з основними принципами Зеленої книги, має відбуватися на основі економічної конкуренції з іншими джерелами енергії з одночасним упровадженням заходів державної підтримки перспективних технологій генерування відновлюваної енергії, які віддзеркалюють суспільний інтерес щодо підвищення рівня енергетичної безпеки, екологічної чистоти та протидії глобальним змінам клімату.

Тільки планомірний розвиток біоенергетичної галузі збільшить частку споживання біопалива, зробить значний внесок на шляху до енергетичної незалежності країни й оптимізує структуру паливно-енергетичного балансу України, зменшивши використання традиційних джерел енергії, тому що згідно з Указом Президента України № 287/2015 [11], поділяючи спільні з ЄС цінності та стратегічні цілі, Україна розглядає інтеграцію в політичні та економічні структури Європейського Союзу як пріоритетний напрям своєї зовнішньої і внутрішньої політики. Угода про асоціацію між Україною та ЄС визначає стратегічні орієнтири для проведення системних політичних і соціально-економічних реформ в Україні, широкомасштабної адаптації законодавства України до норм і правил ЄС, зокрема в енергетичній сфері [12]. Зважаючи на європейський досвід, ефективним наслідком адаптації національного енергетичного законодавства має стати зміна ключових засад подальшого розвитку альтернативної енергетики в Україні у таких напрямках: від монополізму до конкуренції; від державного управління до державного регулювання; від центрального планування до лібералізації; від державної до приватної власності.

Тобто необхідним є подальше реформування паливно-енергетичного комплексу України в напрямі лібералізації національного енергетичного ринку та адаптації до глобальних викликів сьогодення. За існуючих умов важливим пріоритетом енергетичної безпеки країни є інвестування розвитку та використання відновлюваних джерел енергії з біомаси в біопалива. Такий процес зумовить ефективне функціонування промислового виробництва й забезпечить суспільні потреби в інноваційних технологіях, сприятиме виживанню підприємств у мінливому зовнішньому ринковому середовищі, призведе до зростання конкурентного статусу підприємства та національної економіки в умовах інтернаціоналізації та глобалізації бізнесу.

Загалом цілеспрямована підтримка розвитку біопаливної індустрії в Україні має базуватися на таких пріоритетних засадах: 1) гармонізація законодавчої бази і державної регуляторної політики України з виробництва та споживання різних видів біопалива із законодавством Європейського Союзу; 2) розробка та затвердження стратегії розвитку ринку біопалива в Україні; 3) надання податкових пільг, субсидій і субвенцій як виробникам, так і споживачам біопалива; 4) дієва підтримка інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері національного виробництва біопалива.

Підсумовуючи вищесказане варто наголосити, що одним із основних стримуючих факторів стосовно розвитку біоенергетики в Україні є відсутність досконалої нормативно-правової бази. Незважаючи на те, що за період незалежності України було прийнято цілу

низку державних програм та законодавчих актів і проєктів, які мали на меті створити сприятливі умови для розвитку біопаливного виробництва, проте, здебільшого, вони недосконалі за своєю суттю й характеризуються відсутністю механізмів їхнього виконання на практиці. Для біопаливної індустрії необхідна розробка повної системи стандартів і нормативів, проведення комплексного енергетичного аудиту та експертизи, здійснення маркування й сертифікації вироблених біологічних видів палив. Щоб забезпечити її ефективний розвиток в енергетичній площині, потрібно, насамперед, створити відповідне правове та економічне поле, а також налагодити серійне виготовлення необхідного обладнання для виробництва різних видів біопалива. Подальші законопроєкти України мають здійснити нормативно-правове регулювання щодо формування реального ринку біопалива на основі використання ефективних і прозорих механізмів стимулювання виробництва й споживання біологічних палив, що має контролюватися на належному рівні з боку держави. Це пов'язано із тим, що лише за розробки дієвої законодавчої політики у біопаливному виробництві наша держава перестане розглядатися як сировинний придаток для європейських країн і стане повноцінним учасником на зовнішніх ринках біологічної енергії.

Висновки. Розкриття еволюційного процесу становлення, розвитку та регулювання у галузі відновлюваної енергетики в Україні вказало на те, що за період незалежного існування нашої країни не здійснено повного обґрунтування оптимальних умов та шляхів переходу на державному рівні від традиційних енергоносіїв до відновлюваних джерел енергії, зокрема до конкурентоспроможного виробництва біопалива. Ключові питання енергетики розглядаються з використанням командно-адміністративних підходів минулих років, що передбачають тиражування й модифікацію застарілих рішень. Не вкладаючи кошти у розвиток інноваційних технологій, не розвиваючи енергозберігаюче й енергоефективне промислове виробництво та біопаливну індустрію, Україна консервує технологічну відсталість і втрачає свій шанс увійти до європейської спільноти на рівноправних умовах. Очевидним стає створення нової, екологічно безпечної галузі енергетики – виробництва біопалива, що сприятиме розгортанню раціональних процесів диверсифікації енергоресурсів та зміцненню енергетичної та екологічної безпеки держави.

Основу системи виробництва біопалива має становити нормативно-правова база, яка виконує специфічну функцію регулювання. Розроблені норми чинного національного законодавства виявилися досить загальними для того, щоб ефективно запрацював ринок біопалива в Україні. Проблема правової основи буде вирішена лише в тому разі, коли ми зможемо позбавитися правового нігілізму, який не виключає прийняття необхідних спеціальних законодавчих заходів у регулюванні біопаливного виробництва. Всі законодавчі документи, які затверджують нові програми розвитку біопаливного виробництва, мають містити чіткі норми їхнього виконання (дедлайни), що буде давати можливість робити висновки про їхню ефективність та конкурентоспроможність. У розроблених програмах необхідно вказувати етапи їхнього проведення та строки завершення, що вимагатиме здійснення ретельних періодичних перевірок і надаватиме змогу виявляти необхідність у згортанні деяких неефективних запропонованих програм з розвитку біоенергетики.

Список використаних джерел:

1. Directive 2003/30/EC of 8 May 2003 on the promotion of the use of biofuels or other renewable fuels for transport. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32003L0030> (date of access: 05.11.2023). (date of access: 10.11.2023).
2. Климчук О.В. Нормативно-правове регулювання виробництва біопалива: світовий досвід та проблемні аспекти в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. № 3. С. 107–110. URL: <http://global-national.in.ua/archive/3-2015/22.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).
3. Климчук О.В. Принципи формування енергетичної політики України на засадах конкурентоспроможності в умовах економічного розвитку. *Економіка. Фінанси*. © Климчук О., Самборська О.

Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. Вип. № 7 (11). С. 64–73.

4. Климчук О.В. Управлінські аспекти формування економіко-енергетичної безпеки України на засадах розвитку біоенергетики: Монографія. Вінниця: *Нілан-ЛТД*, 2021. 576 с.

5. Конеченков А. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни. *Разумков центр*. 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny> (дата звернення: 12.10.2023).

6. Про альтернативні види палива. Закон України від 14 січ. 2000 р. № 1391-14. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1391-14> (дата звернення: 12.10.2023).

7. Про альтернативні джерела енергії. Закон України від 20 лют. 2003 р. № 555-15. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555-15> (дата звернення: 12.11.2023).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива. *Закон України* від 01.01.2014 р. № 1391-17. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1391-17> (дата звернення: 12.11.2023).

9. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Енергетична безпека». *Національна рада з відновлення України від наслідків війни*. 2022. 164 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/energy-security.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).

10. Про заходи щодо розвитку виробництва палива з біологічної сировини: Указ Президента України від 26 верес 2003 р. № 1094/2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1094/2003> (дата звернення: 12.11.2023).

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 06 трав. 2015 року № 87/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/19521.html> (дата звернення: 12.10.2023).

12. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серп. 2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80> (дата звернення: 12.11.2023).

13. Про цільову комплексну програму наукових досліджень НАН України «Біомаса як паливна сировина». Постанова Президії НАН України від 28 лют. 2007 р. № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0056550-07#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

14. Роїк М. В., Курило В. Л., Ганженко О. М., Гументик М. Я. Біоенергетика в Україні: стан та перспективи розвитку. *Біоенергетика*. 2013. № 1. С. 5–10.

15. Сінченко В. М., Гументик М. Я., Баликіна В. В. Стан та розвиток біоенергетики в умовах чинного законодавства та ЄС. *Збірник наукових праць Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків*. 2013. Вип. 19. С. 239–245.

УДК 342.7

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-25-30>

Тетяна Тарасевич

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічно-правових дисциплін
e-mail: Tetiana.Tarasevych@vspu.edu.ua

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ТА ЦІННОСТЕЙ БІОМЕДИЧНОЇ ЕТИКИ

У статті проаналізовано принципи, що регулюють використання нових біотехнологій у життєдіяльності людини. Відзначаються тенденції розвитку цих принципів, серед яких розширення системи принципів біоюриспруденції, вплив на їх формування принципів біоетики; активне використання їх у судовій практиці.

Наразі під егідою Ради Європи розроблено комплекс міжнародно-правових та рекомендаційних актів, що регулюють сферу біоетики, а також пов'язаних з нею питань. Конвенція Ов'єдо є єдиним міжнародним юридично обов'язковим документом про захист прав людини у біомедичній галузі. З уваги на європейську систему захисту прав людини, у Конвенції закріплені такі ключові принципи, які стосуються права людини у сфері біомедицини: пріоритет людини, вільна та поінформована згода, захист права на повагу до приватного життя та право на інформацію. Зазначені положення корелюють з основною метою договору – гарантувати права та основні свободи кожного, зокрема недоторканність, а також забезпечувати захист гідності та індивідуальної цілісності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини. Відповідно до Конвенції Ов'єдо держави-члени зобов'язані захищати гідність і недоторканність кожної людини без будь-якої дискримінації. Особливу роль у сфері біоетики покликані відіграти міжнародно-правові договори та акти Ради Європи, які стимулюють держави до розробки відповідного внутрішньодержавного законодавства та інших правових заходів щодо захисту прав людини.

Ключові слова: права людини, соматичні права, принципи права, біоетика, біоюриспруденція, біоправо, біотехнології, біомедицина.

Tetiana Tarasevych

INTERRELATION OF CONSTITUTIONAL PRINCIPLES AND VALUES OF BIOMEDICAL ETHICS

The article analyzes the principles governing the use of new biotechnologies in human life. The development trends of these principles are noted, including the expansion of the system of principles of biojurisprudence, the influence on their formation of the principles of bioethics; active use of them in judicial practice.

Currently, under the auspices of the Council of Europe, a set of international legal and advisory acts regulating the field of bioethics, as well as related issues, has been developed. The Oviedo Convention is the only international legally binding document on the protection of human rights in the biomedical field. Based on the European system of human rights protection, the following key principles related to human rights in the field of biomedicine are enshrined in the Convention: the priority of the person, free and informed consent, protection of the right to respect for private life and the right to information. The specified provisions correlate with the main purpose of the agreement - to guarantee the rights and basic freedoms of everyone, in particular, inviolability, as well as to ensure the protection of human dignity and individual integrity in connection with the application of the achievements of biology and medicine. According to the

© Тарасевич Т.

Oviedo Convention, member states are obliged to protect the dignity and integrity of every person without any discrimination. International legal treaties and acts of the Council of Europe, which stimulate states to develop appropriate domestic legislation and other legal measures for the protection of human rights, are supposed to play a special role in the field of bioethics.

Key words: human rights, somatic rights, legal principles, bioethics, biojurisprudence, biolaw, biotechnology, biomedicine.

Постановка проблеми. У медичному науковому співтоваристві розробляються й обговорюються також принципи біоетики, які можна було б визнати універсальними [2, с. 28-29]. Як такі називають передусім повагу автономії особистості (її права на самовизначення) і прагнення до забезпечення блага пацієнта, що ґрунтується на фундаментальних демократичних конституційних цінностях, серед яких принципи свободи, гідності, солідарності, поваги автономії особистості, справедливості, орієнтації на благо (роби добро). Довгий час пріоритет у галузі розробки принципів біоетики належав США. Основні етичні принципи Європейської біоетики і біоправа [1], розроблені в рамках дослідницького проекту Єврокомісії, – так звані «принципи Кемпа» (П. Кемп – координатор й автор концептуальних ідей) – як основоположні охоплюють автономію, гідність, цілісність і вразливість людської особистості. При цьому пріоритет моральних принципів і цінностей, що становлять основу так званого принципалістського підходу, визначає відмінність подальших шляхів розвитку біоетики в Європі й Америці.

На наш погляд, особливістю вітчизняної біоюриспруденції є інтегративний підхід, що вимагає об'єднання в діяльності лікаря і дослідника всіх підходів. Розглянемо насамперед універсальні принципи, норми і цінності біомедичної етики, відповідні духовним традиціям європейських культур і велінням часу.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Теоретичні, конституційно-правові та біомедичні проблеми соматичних прав людини розглядали у своїх працях О. Барабаш, В. Завальнюк, М. Лаврик, Т. Тарахонич, С. Стеценко, І. Сенюта, Я. Триньова та ін. Важливий внесок у розвиток біоюриспруденції зробили такі вітчизняні вчені, як В. Вовк, М. Громовчук, К. Ксьонзик, М. Маринів, Т. Михайліна, Ю. Турянський, Р. Хажинський та ін. Попри високу затребуваність у дослідженнях соматичних прав людини сьогодні привертають увагу авторів проблеми принципів їх закріплення в чинному законодавстві та міжнародних актах з огляду на відсутність чіткого правового регулювання.

Мета статті. Мета дослідження покликана розкрити сучасні теоретико-правові підходи до розуміння принципів біомедицини крізь призму закріплення соматичних прав людини в чинному законодавстві та міжнародних нормативно-правових актах задля їх універсального тлумачення.

Виклад основного матеріалу. Метою існування принципів права є формування правового ідеалу в найзагальніших, фундаментальних положеннях, зокрема і в Конституції. Крім того, основні засади мають особливе теоретичне, правотворче, правозастосовне значення, що можуть виконувати функції права. Адже принципи права є нормативною формою вираження конституційних цінностей: принцип безперешкодного здійснення прав людини, принцип свободи, рівність учасників правовідносин. Принципи, поруч із нормами, є складовим елементом чинного права [3, с. 128-134]. І всі норми права мають відповідати конституційним принципам.

Принципи права – це одна із форм права, це засоби правового регулювання суспільних відносин, так би мовити, «дорожня карта» для правотворчих органів у процесі конкретизації ними принципів права та вироблення норм права. По суті, принципи права і норми права – різні регулятори суспільних відносин. Принципи права є первинним елементом системи права, які можуть застосовуватись безпосередньо [4, с. 22-28].

Важливою тенденцією розвитку системи і змісту принципів біоюриспруденції є їх активне застосування та тлумачення в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Серед актуальних справ можна навести приклади правового захисту суб'єктів

© Тарасевич Т.

біоюриспруденції на основі застосування принципів поваги до гідності, автономії особистості, захисту генетичної недоторканності людини та інших пов'язаних з ними принципів біоюриспруденції. Так, під час розгляду справи «Ельберте проти Латвійської Республіки» [5], (про порушення ст. 3 і ст. 8 Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з вилученням судово-медичними експертами тканин з тіла померлого чоловіка без згоди заявниці) ЄСПЛ вважав за потрібне враховувати Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації людських клітин, тканин та органів (схвалено на 63-й Сесії ВООЗ 21.05.2010, Резолюція WHA63.22). ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 Конвенції, оскільки як близька родичка заявниці мала право висловити згоду або відмову на вилучення тканин померлого чоловіка [6].

У постанові від 27.08.2015 року у справі «Паррілло (Parrillo) проти Італії» (скарга № 46470/11) щодо порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку із встановленою в державі заборонаю на передачу ембріонів для проведення наукових досліджень ЄСПЛ зазначив, що «ембріони містять генетичний матеріал заявниці і, відповідно, є складовою її генетичного матеріалу та біологічної ідентичності». Суд дійшов висновку, що можливість заявниці приймати свідоме й обдумане рішення щодо долі своїх ембріонів торкається глибоко особистих аспектів її приватного життя і, отже, має стосунок до її права на самовизначення [7].

У будь-якій сучасній демократичній державі принципи права є одним із центральних елементів у системі правового регулювання, що визначає правові основи суспільства та держави [8, с. 16-23]. Біоправа людини як інститут біоюриспруденції є одночасно частиною інституту прав і свобод людини [9]. У структурі біоюриспруденції цей інститут ніби відповідає принципам (образно кажучи, за аналогією з архітектонікою інститутів у конституціях, де перші розділи визначають насамперед загальні принципи права (основи конституційного ладу) та права людини).

Біоправа людини, будучи складним, комплексним і багатовимірним явищем, що постійно розвивається, органічно вплетені в соціальну діяльність людей. Вони мають універсальний характер, формально виражені в багатьох міжнародних та внутрішньодержавних правових актах. Отож принципи мають властивість «вагомості» або «важливості», тимчасом як усі норми права обов'язкові рівною мірою.

Загалом, на думку Б. Островської, біоетичні принципи визначають межі допустимого втручання у природу людини, а також встановлюють заборону чи обмеження будь-якої діяльності, яка може становити загрозу життю, здоров'ю та гідності людини. На переконання вченої, усі біоетичні принципи перебувають у тісній взаємодії, оскільки спрямовані на захист життя, здоров'я та гідності людини. До основних біоетичних принципів, на її думку, належать: принцип заборони дискримінації (недискримінації), добровільної інформованої згоди особи (на проведення наукових досліджень і медичних втручань) та конфіденційності, заборони фінансової вигоди щодо використання тіла людини, його частин, переваги користі над шкодою, пріоритету людини, особистої автономії, цілісності особи тощо [10, с. 38-54]. Очевидно, що перше місце у списку біоетичних принципів посідає принцип автономії особистості. Що стосується інших принципів, то вони виступають в різному «наборі» й іноді несуть різний зміст, що відображає специфіку регіональних підходів до прав людини, національних традицій і цінностей. Автономія особистості – принцип біомедичної етики, оснований на єдності прав лікаря і пацієнта, що передбачає їхній взаємний діалог, при якому право вибору і відповідальність не зосереджуються цілком у руках лікаря, а розподіляються між ним і пацієнтом. Згідно із цим принципом прийняття надійного в етичному сенсі медичного рішення ґрунтується на взаємній повазі лікаря і хворого та їхній активній спільній участі в цьому процесі, що вимагає компетентності, інформованості пацієнта і добровільності ухвалення рішення. Етичною основою принципу автономії особистості слугує визнання її незалежності і права на самовизначення. Тож повага до автономії стосується насамперед особистості, яка має можливість і право розпоряджатися своїм життям і здоров'ям, аж до свідомої відмови від лікування, навіть якщо це рішення

© Тарасевич Т.

коштуватиме їй життя. Принцип автономії особистості тісно пов'язаний з іншим основоположним принципом біоетики – інформованою згодою.

Принципи автономії особистості, інформованої згоди, добровільності – це принципи «суб'єкт-суб'єктного» порядку, що передбачають рівність і незалежність партнерів, активну роль пацієнта і його право на самовизначення в процесі лікування або обстеження. Але з огляду на розвиток медицини і залучення до біомедичних досліджень та маніпуляцій щораз більшої кількості людей особливу роль починають відігравати принципи, умовно кажучи, «пасивного» стилю, що передбачають екзистенційну турботу суспільства і медиків – лікарів і дослідників про дотримання етичних вимог щодо пацієнтів, які потрапляють у залежність від них. Особливу роль у зв'язку із цим відіграють принципи цілісності і вразливості, висунуті європейськими біоетиками. Ці принципи безпосередньо пов'язані з повагою гідності особистості і заторкують як фізичну, так і психічну сторони життєдіяльності індивіда.

Як наголошує О. Пастернак, система цінностей і ставлення до них визначає рівень суспільного розвитку на основі активізації антропологічного чинника. Втручання людини у природу та у власне буття призвело не тільки до науково-технічного прогресу, а й до зміни аксіологічної парадигми та моделі сприйняття приватності особи, цілісності її як тілесної і духовної істоти [11, с. 280-283]. З огляду на це цілісність як принцип – це те, що забезпечує тотожність особистості самій собі, її самоідентифікацію, і тому не повинно піддаватися маніпуляціям або руйнуванню. Цілісність пов'язана зі «життєвою історією» індивіда, яка створюється пам'яттю про найважливіші події власного життя й інтерпретацією життєвого досвіду. Потреба захищати психофізичну цілісність людини, мінімізувати її порушення вимагають розробки етичних і правових норм, що стосуються, зокрема, генетичних маніпуляцій і втручань у генетичну структуру індивіда, проблеми використання частин людського тіла – органів, тканин тощо.

Останнім часом дедалі більш обговорюваним у біоетиці стає принцип обережності, покликаний регулювати ухвалення рішень і ведення дослідницької та клінічної діяльності, коли наслідки її не є визначені і викликають побоювання через непередбачуваність або несприятливий розвиток ситуації.

Цей принцип ґрунтується на почутті відповідальності тих, хто ухвалює рішення, робить прогнози і виконує діяльність в умовах ризиків (біомедичних, генетичних тощо), щоб уникнути або зменшити морально неприйнятний збиток. Під останнім розуміють збиток, який загрожує життю або здоров'ю людей; є серйозним і практично непоправним; завдається без належної уваги до прав тих, кому заподіюється.

Однак вчені наголошують на деякій відмінності американської і західноєвропейської моделей біоетичних принципів [12, с. 16-24]. Зокрема, американська модель орієнтована переважно на взаємодію лікаря і пацієнта, тимчасом як європейська має більш «соціологізований» характер [13, с. 68-72]. У європейській біоетиці фундаментальні моральні принципи розглядаються як норми захисту особистості в державі, що вимагає більш широкого соціального контексту справедливості, відповідальності та солідарності.

Вітчизняна концепція біомедичної етики будується на універсальних принципах – і американських, і європейських, – але дещо схиляється в бік їх соціологізації [14]. Підтвердження тому – принципи конфіденційності та секретності в їх застосуванні в галузі клінічної медицини та біомедичних досліджень.

У цьому зв'язку варто коротко проаналізувати принцип конфіденційності. Отже, принцип конфіденційності (нерозголошення лікарської таємниці) – це принцип біомедичної етики, що виявляється у взаємній довірі між лікарем і пацієнтом [15, с. 35-38]. Існує два види етичних аргументів, які вимагають дотримання принципу конфіденційності. Перший – утилітаристський, що ґрунтується на міркуваннях корисності. Суть його в тому, що порушення конфіденційності різко погіршує взаємини пацієнта і лікаря й ускладнює виконання останнім своїх обов'язків. Другий – деонтологічний – спирається на гуманістичні моральні міркування, за якими кожен індивід як член суспільства має право сам вирішувати,

кому і якою мірою його думки, переживання, почуття, відомості про обставини його життя можуть бути повідомлені. Конфіденційність передбачає суворе дотримання лікарської таємниці, надійне зберігання лікарем інформації, отриманої від пацієнта, анонімність проведених досліджень, мінімізацію втручання в особисте життя пацієнта, ретельне зберігання конфіденційних даних та обмеження доступу до них не тільки за життя, але й після смерті пацієнта. У дотриманні принципу конфіденційності проявляється відданість інтересам пацієнта, професійна чесність і порядність лікаря. Збереження в таємниці інформації, що стосується пацієнта, дотримання секретності визначається правом кожної людини на невтручання у сферу її приватних інтересів.

Основний тягар моральної відповідальності за дотримання або недотримання секретності та конфіденційності несе, звичайно ж, той, кому безпосередньо була довірена таємниця – лікуючий лікар або медик-дослідник. До змісту поняття лікарської таємниці входять, так би мовити, дві таємниці: по-перше, відомості про хворого, отримані від нього самого, його родичів, близьких йому людей, по-друге, відомості, отримані під час діагностування, обстеження хворого або проведення медичних досліджень – інформація, яку треба або не треба довіряти хворому, «непосвяченим», громадськості. Ці два аспекти лікарської таємниці, переплітаючись між собою, породжують низку етичних проблем. Зокрема, на яких моральних принципах і правових нормах оснований інститут лікарської таємниці? Чи має лікарська таємниця етичні і юридичні межі?

Варто обумовити, що дотримання лікарської таємниці – це категоричний імператив медицини, що має глибокий гуманістичний сенс. Медична таємниця виступає своєрідною перевіркою моральної культури кожного медика як професіонала і людини. І якщо погодитися з тим, що моральне кредо медика – його професійний обов'язок, що вимагає вважати благо пацієнта пріоритетною метою, то збереження лікарської таємниці – один із проявів цього обов'язку. У зв'язку із цим постає питання про міру моральної відповідальності лікаря за збереження лікарської таємниці під час лікування, а медичного закладу загалом – під час організації та проведення досліджень.

Моральна відповідальність має доповнюватися юридичною відповідальністю за «потаємність» особистого життя людини [16]. У ст. 80 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» вказано, що «особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством» [17].

Особливе місце в дотриманні лікарської таємниці посідає проблема суб'єкта, якому лікар повідомляє інформацію про діагноз, результати дослідження або випробувань [18, с. 308-315]. Передусім таку інформацію повідомляють пацієнтові. По-друге, таким суб'єктом можуть бути і родичі, якщо це обумовлено необхідністю догляду за хворим і не суперечить його волі. Зазвичай родичі зацікавлені у збереженні здоров'я близьких. Але трапляються ситуації, коли вони, навпаки, бажають смерті близької людини, або пацієнт знаходиться в конфронтації з ними. Можливо, у нього є інша довірена особа, яка представляє його інтереси і він повідомляє про це лікаря або юридично оформляє довіреність на ім'я цієї людини. У таких випадках лікарю належить вирішувати, чю волю він повинен виконати: волю хворого чи його родичів. Окрім того, будучи свідком у судовому процесі, лікар не має права замовчувати те, що йому відомо. І в разі, так би мовити, зіткнення обов'язку дотримуватися лікарської таємниці з обов'язком сприяти суду в розкритті істини закон віддає перевагу останньому.

Висновки. Узагальнюючи зазначимо: оскільки принципи як регулятори суспільних відносин взаємопов'язані між собою та взаємодоповнюють один одного, а також з огляду на те, що кожен принцип має розглядатися в контексті інших принципів, вважаємо, що в цілому сформувалася універсальна модель регулювання суспільних відносин, пов'язаних із використанням нових біотехнологій у життєдіяльності людини. Однак, враховуючи, що нові біотехнології дозволяють вирішувати важливі питання, зокрема пов'язані з досягненням високого рівня здоров'я, не варто недооцінювати можливі ризики. Тож вважаємо, що саме

© Тарасевич Т.

інтегративний підхід має бути покладено в основу регулювання відносин, що виникають у сфері реалізації досягнень біотехнології в життєдіяльності людини, а подальший розвиток системи принципів біоправа має здійснюватися на основі поєднання принципів права та принципів біоетики, їх діалектичної взаємодії, основою якої є аксіологічний аспект.

Список використаних джерел:

1. Basic ethical principles in european bioethics and biolaw . ed.: J. D. Reindtorff, P. Kemp. Vol. I: Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. 2000. 428 p.; Barsezona. Vol. 2.
2. Beauchamp T. L., Childress J. F. Principles of biomedical ethics : *Oxford University Press*. 1994. 546 p.
3. Case of Parrillo v. Italy (Application no. 46470/11) *ECHR* 27 August 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-157263> (date of access: 05.09.2023).
4. Vasak K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *The UNESCO Courier: a window open on the world*. Paris. November 1977. P. 28–29. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048063> (date of access: 15.08.2023).
5. Rendtorf J. D., Kemp P. Basic ethical principles in European bioethics and biolaw. Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. *Guissona: Impremta Barnola*. 2000. Vol. 1. 428 p.
6. Veatch R. M. Theories of bioethics. *Eubios Journal of Asian and International Bioethics*. 1999. № 9. P. 35–38. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11616.htm> (date of access: 26.02.2023).
7. Вовк В. М. Соматичні права як кластер юридичних гарантій «самовласності» в контексті трансгуманізму. Філософські та методологічні проблеми права. 2020. № 2 (20). С. 68–72.
8. Гришук О. Принципи права: філософсько-правовий вимір. *Вісник Львівського університету. Сер. юридична*. 2015. Вип. 61. С. 16–23.
9. Громовчук М. В. Реалізація та захист соматичних прав людини у процесі біомедичних досліджень: релігійний та правовий аспект: автореф. дис. д-ра юрид. наук. Ужгород, 2021. 37 с.
10. Денова Л. Д. Принципи біоетики в лікуванні та реабілітації пацієнтів з хронічною хворобою нирок. *Нирки: журнал*. 2022. Т. 11, № 4. DOI: <http://dx.doi.org/10.22141/2307-1257.11.4.2022.382> (дата звернення: 26.02.2023).
11. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28.
12. Медичне право: підручник за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М. В. Менджул. Ужгород: *ТОВ «PIK-У»*. 2021. 720 с. С. 308-315.
13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
14. Островська Б. Біоетичні принципи як утвердження в міжнародному праві нового рівня захисту прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 38–54.
15. Пастернак О. О. Універсальні принципи біоетики як антрополого-правові орієнтири правосуддя. *Науковий вісник Львівського державного університету*. 2017. № 3. С. 280-283.
16. Рабінович П. М. Принципи права. *Юридична енциклопедія: в 6 т. за ред. Ю. С. Шемшученка (голова ред. кол.) та ін. Київ. Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана 1998–2004*. Т. 5. 2003. С.128-134.
17. Речицький В. В. Права людини в Україні: критичний погляд на досягнуте. *Право України*. 2015. № 10. С. 79–86.
18. Токарчик Р. Про необхідність трансформації концепції прав людини у концепцію прав життя. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. URL: <http://phtl.nlu.edu.ua/article/view/184133/183884> (дата звернення: 26.02.2023).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПРАКТИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 351.84:364.3(477:100)

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-31-37>

Олена Вальчук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, старший викладач кафедри фундаментальних і приватно-
правових дисциплін
e-mail: olena.valchuk@vspu.edu.ua

Тетяна Пилипенко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
старший викладач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
e-mail: tetiana.pilipenko@vspu.edu.ua

СОЦІАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовані особливості можливостей розвитку соціальної держави в сучасному українському та зарубіжному соціумі, визначено проблеми, що виникають на шляху побудови соціально орієнтованої державності, зазначено, що ефективно здійснення соціальних функцій та алгоритм дій в умовах розвитку глобалізаційних процесів залежать від ступеню реалізації системного потенціалу соціального менеджменту, як дієвого інструменту сервісної держави.

Виходячи з того, що інститут соціального менеджменту є предметом широких наукових дискусій як в Україні, так і за кордоном, авторами досліджено етапи введення в науковий обіг нового поняття менеджменту соціальної роботи та його зв'язок з соціальною політикою держави. Звернення до концептуальної еволюції теоретичних витоків соціального менеджменту дало можливість проаналізувати його сутність та зміст, дослідити структурно-функціональні і предметно-технологічні характеристики. Особлива увага приділена аналізу сучасного стану та проблемам соціального страхування в Україні та Великобританії. Зазначено негативні соціальні наслідки щодо збереження тенденції дотаційного характеру соціального страхування в Україні, а також потенційні можливості запозичення досвіду управління страховими засобами Великобританії.

Оскільки метою статті є оцінка ефективності потенціалу соціального менеджменту в соціальній державі, автори дійшли висновку щодо важливості інтегративного розуміння соціального менеджменту, відзначили притаманні йому універсальність, використання державно-владних та недержавних механізмів, особливу організаційну культуру та соціальну відповідальність.

Автори вважають, що безпосередня управлінська практика і гострі соціальні проблеми суспільства вимагають від суб'єктів публічного управління конкретних науково-обґрунтованих рішень. Використання методів, прийомів і технологій соціального менеджменту в системі антикризового публічного управління дає реальну можливість ефективно виконувати завдання в умовах сучасних глобальних викликів, перед якими опинився світ в цілому і Україна зокрема.

Ключові слова: соціальна держава, соціальний захист, соціальна політика, соціальний менеджмент, соціальне страхування, антикризове публічне управління.

Olena Valchuk, Tetiana Pylypenko

SOCIAL MANAGEMENT AND THE WELFARE STATE: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article describes the peculiarities of the possibilities of development of the welfare state in the modern Ukrainian and foreign society. The problems that arise on the way to building a socially oriented statehood are identified. It is noted that the effective implementation of social functions and the algorithm of actions in the context of globalization processes depend on the degree of realization of the systemic potential of social management as an effective tool of the service state. the peculiarities of the possibilities of development of the welfare state in the modern Ukrainian and foreign society. The problems that arise on the way to building a socially oriented statehood are identified. It is noted that the effective implementation of social functions and the algorithm of actions in the context of globalization processes depend on the degree of realization of the systemic potential of social management as an effective tool of the service state.

Based on the fact that the institute of social management is the subject of extensive scientific discussions both in Ukraine and abroad, the authors study the stages of introduction of the new concept of social work management into scientific circulation and its connection with the social policy of the state. Turning to the conceptual evolution of the theoretical origins of social management allowed us to analyse its essence and content, to study its structural, functional and subject and technological characteristics. Particular attention is paid to the analysis of the current state and problems of social insurance in Ukraine and the UK.

The authors point out the negative social consequences of maintaining the trend of subsidized nature of social insurance in Ukraine, as well as the potential opportunities for borrowing the experience of managing insurance funds in the UK. Since the purpose of the article is to assess the effectiveness of the social management potential in the welfare state, the authors conclude that an integrative understanding of social management is important, noting its inherent universality, the use of state and non-state mechanisms, a special organizational culture and social responsibility.

The authors believe that direct managerial practice and acute social problems of society require specific science-based solutions from public administration entities. The use of methods, techniques and technologies of social management in the system of anti-crisis public administration provides a real opportunity to effectively perform tasks in the context of modern global challenges faced by the world in general and Ukraine in particular.

Key words: welfare state, social protection, social policy, social management, social insurance, anti-crisis public administration.

Постановка проблеми. Суспільство змінюється з неймовірною швидкістю і достатньою легкістю. Економічно розвиненим країнам для збереження власних позицій на міжнародній арені, підтримання стабільності та порядку всередині держави особливу увагу необхідно приділяти питанням реформування в соціальній сфері. Результатом цивілізаційного розвитку стало усвідомлення цінності людини, розуміння потреби якісного підвищення рівня життя, вдосконалення систем медичного обслуговування та освіти. В умовах трансформації людського капіталу, забезпечення соціальної захищеності громадян шляхом надання повного спектру соціальних гарантій є завданням доволі складним. Проте, цілком здійсненне за допомогою ефективного механізму функціонування системи соціального захисту та соціального страхування, зокрема.

Незважаючи на всю динамічність економічних, політичних, фінансових зрушень у суспільному житті ХХ століття, соціальне страхування не тільки не втратило, а й зміцнило свої позиції. З огляду на ту обставину, що в законодавстві низки країн з'явилося визначення «соціальна держава», посилилася і значно розширилася відповідальність уряду за забезпечення основних соціальних потреб громадян.

Сутність цілісної європейської соціальної моделі становлять такі цінності, як

© Вальчук О., Пилипенко Т.

демократія і права особи, вільна ринкова економіка, рівність можливостей для кожного, благополуччя та соціальна захищеність для всіх, об'єднання, солідарність. Особливістю моделі є й те, що вона покликана забезпечити захист інтересів різних груп і прошарків суспільства, не обмежуючись підтримкою найбільш знедолених. Головна своєрідність європейських систем соціального захисту – високий обсяг витрат.

Особливість сучасної еволюції держави добробуту полягає в тому, що вона розвивається в умовах глобальної економіки. Склалося поняття зовнішньої соціальної політики, яке відображає якісний характер змін.

Переваги в продуктивності праці наразі дають змогу багатьом країнам Європейського Союзу підтримувати конкурентоспроможність, зберігаючи високі рівні зарплати і соціальні витрати, котрі є чинником мотивації праці й зростання соціального капіталу. Реформи соціальної сфери покликані забезпечити компроміс між конкурентоспроможністю та соціальною політикою [11, с. 39].

Таким чином, саме соціальна політика, як інструмент реалізації державної відповідальності за добробут кожної окремої людини, здійснює практичну реалізацію положень соціальної держави. Соціальна політика є засобом втілення гуманістичної формули соціальної держави, реалізації уявлень про пов'язану із соціальною державою соціальну справедливість.

Із введенням у науковий обіг нового поняття менеджменту соціальної роботи встановлюється взаємозв'язок соціальної роботи з соціальною політикою держави, що є цілком слушним, оскільки поняття соціальної політики відноситься до числа таких визначень, що надто часто використовують в практиці державного будівництва і прямо пов'язується з соціальною роботою. Одночасно воно є предметом широких наукових дискусій як в Україні, так і за кордоном. Однак, всі дослідники одностайні в тому, що менеджмент соціальної роботи є адмініструванням державних і недержавних організацій та установ, які надають соціальні послуги і відноситься до інституціоналізованого комплексу заходів соціальної держави.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Проблеми взаємозв'язку соціальної політики та менеджменту соціальної роботи піднімали у своїх працях вітчизняні вчені Л. Ярова, Г. Тимошко, В. Вовк, О. Грیشнова, П. Шевчук, Г. Дмитренко, зарубіжні – Пітер Ф. Друке, Н. Стефанов, Г. Еспін-Андерсен, Честер Бернارد тощо. Окремі аспекти, що стосуються політики соціального страхування в Україні та у Великій Британії висвітлюють у своїх публікаціях О. Вальчук, дослідники Бібліотеки Палати громад – Е. Маклі та Р. Макіннес. Однак, на нашу думку, відкритим для наукового пошуку залишається питання щодо найновіших тенденцій розвитку системи соціального страхування в умовах зміни напрямів соціальної політики. Означену проблему ми розглядаємо на прикладі України та Великобританії, спираючись на нормативно-правові акти, а також відомості з офіційних урядових порталів та сайтів державних установ цих держав.

Мета статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу національного і міжнародного досвіду оцінити ефективність потенціалу соціального менеджменту загалом та в сфері соціального страхування зокрема, наголосити на його управлінському феномені як сукупності соціальних аспектів в правовій, соціальній державі.

Виклад основного матеріалу. Соціальна держава – це держава із сукупністю свобод, орієнтована на інтереси соціуму взагалі та кожного індивідуума зокрема. Шлях соціально орієнтованої державності вимагає високого життєвого рівня населення, досягнутого, зокрема, засобами соціальної політики, її характеризує розвинута система страхових відрахувань та високий рівень податку, розвинута система послуг та соціальних служб для всіх груп населення, дійова правова система, рух до досягнення у суспільстві соціальної справедливості, послаблення соціальної нерівності, надання кожній людині роботи або іншого джерела засобів існування, формування сприятливого для людини життєвого середовища.

Відомою є типологія соціальних держав за Г. Еспін-Андерсеном, який пропонує
© Вальчук О., Пилипенко Т.

вирізняти ліберальну (мінімалістську) модель англосовітського світу, консервативну (доходозаміщувальну) модель держави добробуту континентальної частини Західної Європи, соціал-демократичну модель (егалітарні та всеосяжні держави добробуту Скандинавії) [1, с. 37].

Іншими словами, в ліберальній державі через державний бюджет фінансуються джерела допомоги малозабезпеченій частині населення, а правила допомоги достатньо суворі, всіх працездатних її отримувачів влада намагається працевлаштувати (США).

В консервативній – гарантом соціального забезпечення виступає держава, а фінансування здійснюється різними страховими фондами (Німеччина).

Принципом соціал-демократичної держави є однакове соціальне забезпечення всіх громадян країни, а важливою складовою політики є політика повної зайнятості (Швеція).

Цілком очевидно, що соціальна політика реалізується за допомогою соціальних технологій, що постають у вигляді ряду операцій у певній послідовності, направлених на досягнення визначеної мети і є одним із вагомих інструментів у сучасному менеджменті.

Важливим дослідницьким завданням є концептуалізація та оцінка ефективності соціального менеджменту в системі антикризового державного управління, адже менеджмент соціальної роботи як один із напрямів управлінської діяльності визначився в практиці соціальної роботи лише в другій половині ХХ ст.

Однак, абсолютно очевидно, що основна мета соціального менеджменту – підтримка рівноваги у житті суспільства з досягненням розвитку та цивілізаційного еволюціонування, а ключові завдання полягають у збалансованому делегуванні повноважень на загальнодержавному, регіональному та територіальному рівнях соціального захисту для формування сприятливого середовища для розвитку особистісних та професійних характеристик індивідуума.

Проблема осмислення сутності та змісту менеджменту соціальної роботи, дослідження його структурно-функціональних і предметно-технологічних характеристик вимагає, перш за все, звернутись до концептуальної еволюції його теоретичних витоків.

Менеджмент соціальної роботи як один із напрямів управлінської діяльності визначився в практиці соціальної роботи лише в другій половині ХХ ст. В цілому можемо простежити чотири етапи виникнення менеджменту загалом і соціального менеджменту зокрема.

Перший етап – ділового адміністрування пов'язаний з школою наукового управління Ф. Тейлора та А. Файоля, другий етап – менеджмент людських ресурсів Е. Мейо, М. Фолліта, Дугласа Мак Грегора, третій етап – маркетинговий, що сприяв відкритості ведення бізнесу, розроблений П'єром С. Дюпоном та Альфредом П. Слоаном і, нарешті, четвертий етап, що розпочався з 70-х років ХХ с. і є також сучасним етапом розвитку менеджменту – етап соціального менеджменту, пов'язаний з ім'ям Пітера Ф. Друкера. На його думку кожне підприємство, окрім отримання прибутку, повинно визначати свою міру соціальної відповідальності перед суспільством [10, с. 17-19].

На сьогодні в основі системи соціального захисту, як у країнах Євросоюзу, так і в Україні, закладено два базових інститути: державне соціальне забезпечення і соціальне страхування.

Не менш важливим залишається питання розподілу страхового навантаження між роботодавцями, державою і працівниками. Економічні моделі соціального страхування Бісмарка і Беверіджа передбачають сплату страхових внесків як роботодавцями, так і працівниками. Зауважимо, що до здобуття Україною незалежності, ми мали справу з радянською моделлю соціального страхування, яка передбачала сплату страхових внесків виключно роботодавцями. Це порушувало баланс соціальної та економічної складових соцстраху. Крім того, на тлі тривалого збереження тенденції дотаційного характеру соціального страхування, невідповідністю між розмірами пенсій і допомог та страховими внесками, спостерігалось деформоване сприйняття ролі окремої особистості у фінансуванні соціального страхування.

© Вальчук О., Пилипенко Т.

З 1991 року сфера соціального страхування в Україні перебуває у процесі трансформації, що обумовлено відмовою від застарілої та неефективної в сучасних умовах радянської моделі [7]. За понад тридцять років неодноразово зазнавала змін структура органів управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Востаннє її було реформовано 21 вересня 2022 року. Відповідне рішення знайшло відображення у тексті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [8]. З 1 січня 2023 року уповноваженим органом управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку є Пенсійний фонд України. Уповноважений орган управління є держателем та адміністратором електронного реєстру листків непрацездатності як складової частини реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування [9].

Таким чином, станом на початок 2023 року, в Україні систему державного соціального страхування складають некомерційні самоврядні організації: Пенсійний фонд України та Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Зауважимо, що бюджет означених фондів формується переважно за рахунок страхових внесків та коштів, які спрямовуються з Державного бюджету України і затверджується постановою Кабінету Міністрів України. Інформація щодо бюджетних показників на поточний рік на офіційних сайтах фондів не розміщена, що не сприяє прозорості, шкодить репутації органів управління у сфері соціального страхування і не передбачає можливості довгострокових прогнозів. Для порівняння, спираючись на попередній моніторинг, ми виокремили Великобританію, досвід управління страховими засобами якої може слугувати потенційно корисним джерелом для вдосконалення системи соціального страхування України.

Отже, фундаментальним компонентом соціальної держави у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії є національне страхування, яке працює як форма соціального забезпечення. Національна система страхування була створена 5 липня 1948 року для надання допомоги по безробіттю, допомоги у зв'язку з хворобою, пенсій за вислугу років та інших виплат у випадках, коли особи мають визначений мінімум доходу та відповідають іншим вимогам. Страхові внески надходять до Національного страхового фонду (далі – Фонд) Великої Британії та Національного страхового фонду Північної Ірландії [5].

Національний страховий фонд акумулює внески на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які сплачують працівники, роботодавці та самозайняті особи. До Фонду також сплачуються добровільні внески. Надходження, сплачені до Національного страхового фонду, зберігаються окремо від усіх інших надходжень, отриманих за рахунок загальнодержавних податків, і використовуються для виплати соціальних допомог, таких як накопичувальні допомоги та державної пенсії. За рахунок національних страхових внесків також здійснюється фінансування Національної служби охорони здоров'я. На рахунках Фонду національного страхування відображаються надходження та платежі за фінансовий рік, а також залишок коштів Фонду на кінець року [2].

Урядовий актуарій щорічно звітує перед парламентом про фінансові наслідки змін внесків на національне страхування та ставок допомоги. Цей звіт містить короткострокові прогнози фінансового стану Національного страхового фонду. Також, відповідно до законодавства, державний актуарій зобов'язаний переглядати довгострокову позицію Національного страхового фонду Великої Британії принаймні кожні п'ять років задля розгляду наслідків прогнозованих демографічних змін та інших факторів [6]. Останній такий звіт було представлено у квітні 2020 року. Він містить прогноз щодо фінансового стану Фонду протягом періоду з 2020-21 по 2085-86 роки. Висновки щодо змін залишку коштів Фонду спираються на співвідношення надходжень внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та видатків на виплати. Оскільки залишок коштів Фонду є невеликим,

© Вальчук О., Пилипенко Т.

навіть незначні зміни в розмірі цих грошових потоків можуть мати значний вплив на сальдо Фонду. До уваги взято прогнозовані зміни в чисельності та віковій структурі населення Великої Британії, а також припущення, що порогові значення та ліміти внесків загалом зростатимуть відповідно до зростання заробітної плати, як і виплати загалом [3]. Така політика дозволяє заздалегідь визначити слабкі місця у системі соціального страхування та працювати над ефективним механізмом їх усунення.

Пандемія COVID-19 вкотре спровокувала дискусію щодо можливостей держави зберігати фінансову стабільність, викликала шквал пропозицій щодо реформування існуючої системи соціального захисту та обговорення можливості перегляду моделі соціального страхування у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії [4].

В цей же час, Україні, поруч із наслідками пандемії, доводиться також долати виклики спричинені війною. На нашу думку, ефективно закріплення основних напрямів соціальної політики держави можливе через використання методів та прийомів соціального менеджменту. Адже це дозволить зберегти керованість соціальними процесами, покращити якість соціальних послуг та забезпечить зміну підходів уповноважених органів управління до реалізації своїх функцій із врахуванням зарубіжного досвіду.

Висновки. Таким чином, оцінюючи роль та значення соціального менеджменту в соціальній державі як управлінського феномену, можна стверджувати наступне: соціальний менеджмент – це сукупність соціальних аспектів всіх управлінських дій, професійна діяльність, пов'язана з управлінням суспільними процесами, а також, це соціальна технологія, заснована на теорії управління з відповідністю найвищим професійним стандартам. Він є дієвою альтернативою бюрократичній організації, в якій функції чиновників не вимагають високої кваліфікації, фокусує оптимізацію антикризового державного управління на цілі та завдання сервісної держави.

Такий підхід дає реальну можливість ефективно виконувати завдання в умовах сучасних глобальних викликів, перед якими опинився світ в цілому і Україна зокрема. Кризові ситуації вимагають соціальної консолідації та мобілізації, відповідальності в межах антикризових стратегій.

Українське суспільство в умовах війни переживає болісний процес зміни і перелаштування механізмів державного управління, на передній край виходить подолання багатоаспектних та складних кризових станів.

Список використаних джерел:

1. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. *Oxford: Polity*, 1990. 257 p.
2. Great Britain National Insurance Fund Account 2021 to 2022. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1124933/Great_Britain_National_Insurance_Fund_Account_-_2021_to_2022.pdf (date of access: 28.03.2023).
3. Government Actuary's Quinquennial Review of the National Insurance Fund as at April 2020. Government Actuary's Department. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1061530/QR_2020_Report_17_Mar_2022.pdf (date of access: 28.03.2023).
4. Mackley A, McInnes R. Contributory benefits and social insurance in the UK. *UK Parliament. House of Commons Library*. 29 October, 2020. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/contributory-benefits-and-social-insurance-in-the-uk/> (date of access: 28.03.2023).
5. National Insurance Fund Accounts. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/national-insurance-fund-accounts> (date of access: 02.02.2023).
6. The Government Actuary's projections for the National Insurance Fund. National Insurance Fund reports. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/collections/uk-social-security-short-term-and-long-term-reports#quinquennial-review> (date of access: 02.02.2023).
7. Вальчук О.І. Етапи формування публічної політики в системі державного

соціального страхування України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Випуск 21. 2021. С. 7-10. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/21-2021> (дата звернення: 02.02.2023).

8. Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: Закон України від 21 верес. 2022 р. №2620-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2620-20#Text> (дата звернення: 28.01.2023).

9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: *Закон України* від 23 верес. 1999 р. №1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 28.01.2023).

10. Тимошко Г. М. Менеджмент соціальної роботи: навчальний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2011. 308 с.

11. Ярова Л. «Соціальний менеджмент» та «соціальна держава» у традиції європейської теорії та практики. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2013. №2. С. 36-40. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2013_2_7 (дата звернення: 28.01.2023).

УДК 351.712.2.043: 331.105.2

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-38-44>

Марина Дзевелюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри публічного управління та
адміністрування
e-mail: dzeveliuk.m@vspu.edu.ua

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АУТСОРСИНГ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Стаття присвячена ключовій тенденції, що являється новацією та інструментом у реалізації функцій сучасної держави – становлення функціонального аутсорсингу. В сучасному світі глобальне управління провокує вертикальну синхронізацію правопорядків, унаслідок чого трансформується функціонування сучасної держави, в якій деякі функції не можуть бути однозначно атрибутовані державі чи наднаціональній структурі. Тому основна увага приділена процесу, в якому відбувається делегування функцій у формі функціонального аутсорсингу іншим суб'єктам, які в силу організаційних, технологічних та інших умов можуть реалізувати ту чи іншу функцію у більш ефективний спосіб.

Дослідження проведено з урахуванням сучасних світових процесів в напрямку трансформації функціональної структури сучасної держави та застосуванню новітніх методів та інструментів у державному управлінні.

Делегування функцій усе частіше розглядається як один з пріоритетних напрямів децентралізації держави, що виходить за рамки публічної сфери. Сучасні інформаційні технології, які дають змогу автоматизувати більшість управлінських дій, переорієнтовують функціонування держави на більш ефективні економічні моделі, зокрема аутсорсинг.

У дослідженні зазначено, що світова тенденція функціональної деконцентрації та децентралізації державності буде зберігатися і лише посилюватися, і згодом лишиться не так багато функцій, які держава здійснюватиме в монопольному режимі. Тому важливо ефективно впроваджувати інструменти функціонального аутсорсингу в державне управління уже сьогодні.

Ключові слова: сучасна держава, функції держави, функціональний аутсорсинг, ІТ аутсорсинг, аутсорсер, публічне та приватне делегування, державне управління.

Maryna Dzeveliuk

FUNCTIONAL OUTSOURCING IN PUBLIC ADMINISTRATION

The article is devoted to the key trend, which is an innovation and a tool in the implementation of the functions of the modern state - the formation of functional outsourcing. In the modern world, the global governance provokes vertical synchronization of legal systems. The functioning of the modern state is transformed as a result of this process in which some functions cannot be attributed to the state or supranational structure. Therefore, the main attention is paid to the process in which functions are delegated in the form of functional outsourcing to other entities, who can implement this or that function in a more efficient way due to organizational, technological and other conditions.

The research was carried out taking into account modern world processes in the direction of transformation of the functional structure of the modern state and the application of innovative methods and tools in public administration.

Delegation of functions is increasingly considered as one of the priority directions of state

decentralization, which goes beyond the public sphere. Modern information technologies, which make it possible to automate most management actions, are reorienting the functioning of the state to more efficient economic models, in particular outsourcing.

This study indicates that the global trend of functional deconcentration and decentralization of statehood will continue and intensify, and eventually there will not be many functions that the state will perform in a monopoly mode. Therefore, it is important to effectively introduce instruments of functional outsourcing into public administration already today.

Key words: the modern state, functions of the state, functional outsourcing, IT outsourcing, outsourcer, public and private delegation, public administration.

Постановка проблеми. Глобалізаційні виклики в сучасному світі створюють перед функціонуванням сучасної держави ключові тенденції глобального управління. Світова тенденція функціональної деконцентрації та децентралізації державності посилюється з кожним роком, а процеси світової пандемії та військової агресії являються активним каталізатором. За таких умов, держава більше не прагне бути монополістом у вирішенні публічних задач.

Сервісний характер функціонування сучасної держави визначає її основні вектори розвитку окремих її функцій, таких як економічна, оборонна, соціальна, екологічна тощо. Формування функціональної моделі сервісної держави пов'язане передовсім з демонополізацією державних функцій, що стало можливим завдяки розвитку інформаційних технологій. У багатьох сферах, в яких раніше держава виступала єдиною можливим каналом комунікації між людиною і зовнішнім світом, сьогодні індивіди мають змогу обходитись без держави, що, з одного боку, підвищує поріг її легітимності, а, з іншого – сприяє становленню конкурентного середовища в публічній сфері [4, с. 9].

Аутсорсинг в бізнесі зарекомендував себе як один з найефективніших способів ведення бізнесу, що сприяє впровадженню інновацій і покращенню інтеграційних зв'язків вітчизняних підприємств як у межах країни, так і поза нею. А у сфері державного управління становлення аутсорсингу як функціональної діяльності з делегування функцій держави приватним структурам лише набирає оборотів. Основною проблемою залишається відсутність законодавчого визначення поняття функціонального аутсорсингу та чітких правил співпраці аутсорсера та держави.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Незважаючи на велику кількість досліджень глобальних тенденцій сучасного світу, питання аутсорсингу активно розглядалися лише зі сторони бізнес-структур та господарської діяльності. А застосування цього процесу у функціональній сфері сучасної держави являється новаційним та дискусійним. Це питання майже не вивчене, а лише науково визначене. Розробкою цієї проблеми займалися такі науковці: В. Червонюк, К. Івашина, О. Романько, М. Дзевелюк, П. Грималюк, І. Квеляшвілі, М. Калінін, М. Марченко, А. Мордовець, та інші.

Мета статті. Мета дослідження покликана проаналізувати концептуальні засади та особливості, переваги та недоліки становлення функціонального аутсорсингу в сучасній державі та дослідити світовий досвід, інструменти та можливості для успішного виконання завдань, делегованих приватним структурам, які будуть відповідати сучасним реаліям та потребам державного управління в Україні.

Виклад основного матеріалу. Глобальне управління трансформує теорію функцій держави, яка традиційно вибудовувалася довкола парадигми національної держави. Сьогодні, хоча держави усе ще лишаються центральними елементами у системі керування суспільними процесами, вони не є єдиними. При цьому, активно втілюється в життя ідея сервісної держави, яка пов'язана з тим, що більшість сучасних функцій можуть реалізовуватися не в постійному режимі, а за запитом, коли у цьому виникає потреба [4, с. 7].

Трансформація функціональної структури держави відбувається не лише за допомогою зовнішніх сил та факторів, які спонукають держав взаємодіяти в межах горизонтальних і вертикальних форумів, спрямованих на вирішення глобальних проблем, а й

шляхом зміни взаємин між державою та суспільством. Неодноразово підкреслювалося, що однією з найбільш потужних рушійних сил, які зумовлюють зміну акцентів у розумінні та здійсненні функцій держави є те, що розвиток сучасних технології часто робить державу надлишковим інструментом вирішення проблем як для окремих громадян, так і для цілих соціальних груп. Відтак, держава перетворюється з управлінської структури, що є відмежованою від суспільства й існує «над» ним, на управлінську структуру, що розчинена в міриадах комунікацій, і вимушена подекуди навіть боротися за те, щоби бути єдиним легітимним центром ухвалення рішень загального значення [4, с. 148].

За таких умов усе більше реалізується тенденція делегування функцій держави, що існує в двох формах: *публічне делегування* – здійснюване державою в рамках свого власного апарату або в межах розширеної інституційної структури публічної влади (коли, наприклад, держава передає певну частину своїх повноважень на рівень місцевого самоврядування і навпаки); *приватне делегування* – виведення функцій держави за рамки державного апарату з повним або частковим їх делегуванням приватним структурам, у тому числі іноземним, або ж приватним фізичним особам. Публічне делегування пов'язане з феноменами делегованої правотворчості й делегованих повноважень, коли реалізація функцій держави переноситься з одного органу на інший [12, с. 363].

Звісно, саме собою таке делегування навряд чи можна вважати чимось революційним і таким, що відображає новітні тенденції у розвитку функціонування сучасної держави. Однак при цьому слід мати на увазі, що саме таке внутрішньодержавне делегування правотворчості стало моделлю зовнішнього делегування – правотворчого аутсорсингу [12, с. 366]. Саме в цьому аспекті варто розглянути феномен приватного делегування, який пов'язаний з тим, що держава передає частину своїх функцій у сферу приватної ініціативи, у такий спосіб самостійно обмежуючи власну функціональну сферу, а подеколи навіть руйнуючи власну функціональну монополію.

Приватне делегування якраз можна охарактеризувати через поняття *аутсорсингу*. Це поняття походить з ІТ-сфери і визначається як передача компанією частини її завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідяду. Це угода, за якою робота виконується людьми з зовнішньої компанії, які зазвичай є також експертами у цьому виді робіт. Аутсорсинг використовується компаніями, щоб скоротити витрати і виконати поставлені завдання швидше та ефективніше. У публічній сфері аутсорсинг є поки що не надто поширеним, але завойовує усе більшу прихильність у державах, зорієнтованих на покращення якості й ефективності правового регулювання [12, с. 367].

До найбільш красномовних прикладів аутсорсингу можна віднести поширення м'якого права, створюваного, зазвичай, за межами офіційної правової системи, але якому згодом може надаватися сила офіційного законодавства [5, с. 85]. По суті, ідея такого м'якого права виражена в тому, що держава утримується від прямого регулювання окремих сфер, надаючи можливість цим сферам здійснити саморегулювання, після чого вона може надати такому саморегулюванню офіційного статусу. Наприклад, в Нідерландах та Німеччині існує такий підхід до правотворчості, як «підкорюйся або поясни», тобто регулятор замість встановлення юридично обов'язкових правил створює кодекс поведінки, якому компанії-адресати мають або підкоритися, або публічно пояснити причини, чому вони не можуть цього зробити. Ідея такого підходу до регулювання полягає в тому, що регулятор не бажає диктувати стандарти і правила поведінки, надаючи можливість ринку вирішувати, чи є запропонований кодекс поведінки прийнятним, чи ні [3, с. 30].

Створення м'якого права може й не мати яскраво вираженого делегованого характеру: держава прямо не уповноважує приватні компанії чи експертів на створення правил поведінки в тій чи іншій сферах із зобов'язанням надалі здійснити легалізацію цих правил. Однак, по суті, це і є аутсорсинг, головна ідея якого полягає у деконцентрації правотворчості й передачі цієї функції тим суб'єктам, які в змозі здійснити її краще й більш професійно [12, с. 367].

Аутсорсинг і делегування функцій не обмежується винятково правотворчістю. Якраз

навпаки, правотворчий аутсорсинг зараз є радше рідкісним явищем, на противагу аутсорсингу урядових функцій, який має низку форм і проявів.

Так, в німецькому адміністративному праві існує поняття безпосереднього та опосередкованого державного управління. За безпосереднього державного управління держава реалізує свої функції через державні органи й установи; за опосередкованого — функції держави здійснюються іншими суб'єктами (корпораціями, установами, фізичними чи юридичними особами) [4, с. 158]. Такий процес делегування публічних функцій іменується «приватизацією», а не аутсорсингом, але суті справи це не міняє.

Міжнародний досвід свідчить, що застосування аутсорсингу у державному управлінні дійсно допомогло підвищити якість функціонування держави. Так, світовою практикою для держав з перехідною економікою є аутсорсинг митниць у вигляді зовнішнього управління ними, оскільки саме митна система традиційно вважається однією з найбільш схильних до корумпованості. Передача управління митними системами в руки приватних компаній, що спеціалізуються на менеджменті багатотисячних корпорацій дало змогу кардинально змінити і спростити функціонування митних систем у Грузії, Ірландії, Данії, Швеції, Тайланді тощо [9, с. 174–176]. Як свідчить міжнародна практика, передача державних урядових функцій в аутсорсинг, принаймні на певний період, дає змогу, по-перше, суттєво підвищити ефективність здійснюваних функцій, по-друге, зламати корупційні схеми, по-третє, підвищити іміджеву привабливість відповідної сфери державного управління [12, с. 368].

На сьогодні, передача функції митниці на аутсорсинг іноземній компанії в Україні є передчасною, тому що перебуває за межами правового поля, таке рішення потребує прийняття змін в законодавстві і додаткового дослідження.

Ще зовсім нещодавно проводяться активні дискусії щодо можливості запровадження в Україні інституту приватних виконавців, але вже на практиці громадяни користуються перевагами такого виду делегування функцій держави з 2016 р. Цей інститут як приклад делегування примітний щонайменше двома рисами: він стосується виконання судових рішень, тобто правозастосування – сфери, яка традиційно перебувала в монополії державного апарату; він легалізує раніше неінституціоналізовану колекторську діяльність.

Як показує світова практика, поширення саме приватної системи у ті сфери діяльності, які здебільшого здійснюються державною системою, є позитивною тенденцією. Наприклад, в основі державної системи примусового виконання лежить неправильна система заохочень і як показувала практика відсоток ефективного виконання судових рішень був дуже малим. Згідно ж з правилами приватної системи примусового виконання судовий виконавець є вільним професіоналом, котрий самостійно організує свою діяльність і несе повну майнову відповідальність за результати своєї роботи, а також зацікавлений у швидкому виконанні рішення суду, оскільки від цього буде залежати його винагорода. Приватний судовий виконавець отримує повноваження від держави в особі органів юстиції та діє від імені держави [10, с. 28].

Становлення інституту приватних виконавців є красномовним прикладом *функціонального аутсорсингу*, коли держава намагається використовувати більш ефективні приватні механізми, навіть ціною втрати певної функціональної монополії. У цьому проявляється прихована тенденція у функціонуванні сучасної держави: сьогодні поступово втрачає значення те, хто або що робить, більш важливим є результат відповідної діяльності. У цьому сенсі приватні виконавці, безумовно, не є носіями легітимності держави (так само як не є ними, наприклад, приватні нотаріуси – ще один приклад делегування державних функцій), а тому з ними не можуть асоціюватися політичні оцінки, атрибутовані державному механізму [4, с. 160].

Не менш показовим прикладом приватного делегування функцій є поширення практики приватних пенітенціарних установ. Міжнародний досвід показує, що приватні в'язниці можуть не тільки покращити стан пенітенціарної системи, а й принести в державний бюджет додаткові кошти. Відповідно до закордонного досвіду, управління державними закладами позбавлення волі передається приватним структурам. При цьому існує кілька

форм залучення приватних інвесторів до пенітенціарної системи: приватні підприємці надають послуги в сфері харчування, освіти, медицини; будівництво в'язниці приватною компанією та управління державними органами пенітенціарної служби; управління в'язницею передається повністю приватній особі; приватний інвестор проектує, будує та керує в'язницею на умовах лізингу, після закінчення терміну договору, в'язниця переходить у власність держави. Вагомим стимулом для вкладання капіталу приватним інвестором у пенітенціарну сферу є певне державне фінансування та можливість використання ув'язнених як дешевої робочої сили [13].

В Україні практикуються лише перший та другий варіанти приватного делегування – найм'якші. Існує практика державно-приватного партнерства, коли інвестор будує новий ізолятор, вводить його в експлуатацію, а потім отримує у користування земельну ділянку, де розташований старий слідчий ізолятор». Але такий варіант приватного делегування не завжди сприймається фахівцями оптимістично, тому що паралельно виникає серйозна проблема в тому що в'язниця упродовж тисячоліть була (і лишається) одним із символів влади, інструменту державного примусу, який втілює в собі державну монополію на покарання. Отже виникає питання щодо того, чи буде пенітенціарна система ефективною, якщо ув'язнена особа буде усвідомлювати, що відбуває своє покарання не в стінах символу непорушної державної влади, а в стінах приватної установи? [4, с. 161-162]. На прикладі досвіду Норвегії ми можемо спостерігати, що покарання не є основною функцією пенітенціарних установ від імені держави. А важливою задачею являється виправлення злочинця та його ресоціалізація, з якою краще справляються приватні партнери.

Серед науковців також активно обговорюється можливість передачі деяких функцій і завдань щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій на договірній основі організаціям, що сприяють підвищенню ефективності функціонування системи управління в цій сфері. Особливо актуальним це питання постає в воєнних реаліях України, коли виникає необхідність в швидкому реагуванні при надзвичайних ситуаціях, при чому відсутня необхідність в розширенні штату організації та довготривалій підготовці відповідних спеціалістів. В такому випадку державний замовник, зокрема ДСНС України або її територіальні підрозділи мають право самостійно визначати ступінь і глибину передачі функцій і власності, формуючи цілий спектр контрактних відносин [14, с. 145].

В сфері оборони України, яка традиційно вважається прерогативою функціонування держави, останнім часом організовується співпраця на основі аутсорсингу, наприклад організація харчування військовослужбовців, заправка на літаків на аеродромах спільного забування, зберігання запасів матеріальних засобів і їх доставка [14, с. 146]. Застосування логістичного аутсорсингу та ІТ-технологій в ЗСУ допомагає в організації автоматизованого обліку і контролю руху матеріальних потоків озброєння і військової техніки та матеріально-технічних потоків, які ми можемо спостерігати уже сьогодні [2, с. 77]. Тому ефективність аутсорсингу підтверджена не тільки теоретичними дослідженнями, а й практичним досвідом у ході реалізації військово-промислових проектів і програм.

Стрімкі впровадження нових інформаційних технологій та комплексна автоматизація усіх державних процесів розвиває новий напрям – ІТ-аутсорсинг, який передбачає модель побудови бізнес-процесів на основі технологій хмарних обчислень, розробок чат-ботів, технологій блокчейн та штучного інтелекту [6, с. 19]. Такі тенденції пов'язані з появою всевітньої мережі цифрових центрів та еволюцією моделей надання послуг, які не можуть оминати сферу державного управління.

Становлення електронного урядування в сучасних умовах стає можливим шляхом застосування механізму аутсорсингу допоміжних процесів, таких як: хостінг веб-порталів та програмування [11, с. 4]. Створення у 2019 р. Міністерства цифрової трансформації України поклало початок становленню ІТ-індустрії в Україні на державному рівні. По-перше, послуги з інформаційних технологій, які надають аутсорсери державі включають консультації, розробку програмного забезпечення та системну інтеграцію, які надають можливість здійснювати свою діяльність більш ефективно. По-друге, відбувається активна взаємодія

Мінцифри України разом з іншими органами державної влади та міжнародними партнерами, які сприяють впровадженню електронних послуг у багатьох сферах економіки – будівництво, земельні послуги, екологія, реєстрація бізнесу, оформлення субсидій, державної допомоги тощо. Також відбувається і розвиток ІТ-освіти в Україні. В умовах воєнної агресії в Україні Мінцифри співпрацює з ІТ-армією, яка складається з добровольців з усього світу, які об'єдналися задля оборони від кібератак під час війни. Ці процеси являються яскравими прикладами застосування ІТ аутсорсингу в державному управлінні.

Перевагами застосування методики аутсорсингу є те, що він дає можливість органам виконавчої влади концентруватися на основних цілях діяльності, переорієнтовувати внутрішні ресурси на важливіші цілі, використовувати ресурси приватних компаній, які відсутні в органах виконавчої влади [7, с. 80]. А також, важливим аргументом є те, що уряд може придбати послуги за менші гроші в порівнянні із витратами за безпосереднього виконання урядом, адже аутсорсер може запропонувати спеціалізовані знання та складні технічні рішення, технології, а також володіє більшим управлінням та продуктивністю праці в своїй сфері та гнучкістю в наданні послуг. Аутсорсинг може стимулювати зростання малого бізнесу, що отримує роботу від державного сектору [1, с. 21]. Проблема ефективності діяльності органів публічної влади проявляється в недостатній компетенції посадових осіб, несприятливості до інновацій та бюрократичному характері виконання основних функцій, що можливо вирішити за допомогою реформи державного управління, однією із форм якої може бути аутсорсинг [8, с. 97].

Але при цьому, аутсорсинг може мати і негативні прояви. Наприклад привезти до того що державні установи втратять контроль, який вони повинні мати над своїми постачальниками. Перепоною ефективної взаємодії може бути і те, що державні установи стануть занадто залежними від експертних знань та інформації, якою володіють підрядники, в цьому випадку контроль перейде до останніх, а вони у свою чергу зможуть просувати власні інтереси замість суспільного блага [1, с. 22]. Найбільшою небезпекою залишається проблема витоку конфіденційної інформації, над якою продовжують працювати дослідники.

Отже, варто зауважити, що на практиці держава активно користується послугами аутсорсерів різних профілів. Аналіз досвіду зарубіжних країн свідчить про те, що розвиток приватизації державних функцій значною мірою пов'язаний із впровадженням концепції нового державного управління (New Public Management), який відповідає всім його основним принципам: використання ринкових механізмів у державному управлінні, підвищення ефективності та результативності органів влади, прозорість діяльності державних служб тощо [7, с. 81]. Важливо на законодавчому рівні визначити поняття, механізм застосування та відповідальність приватних структур задля виключення зазначених негативних наслідків застосування аутсорсингу в Україні.

Висновки. Стає очевидним, що світова тенденція функціональної деконцентрації та децентралізації державності буде зберігатися і лише посилюватися, і згодом лишиться не так багато функцій, які держава здійснюватиме в монопольному режимі. Факторами втілення на практиці цих процесів є поширення приватного делегування на ті сфери, які типово асоціюються саме з державою та її владою (пенітенціарна система чи охорона правопорядку); неспроможність держави швидко та ефективно реагувати на зміни в соціальній структурі, що потребує постійного залучення різних експертів на основі аутсорсингу; нарешті, поширення практики саморегуляції, яка стала особливо потужною рушійною силою розвитку м'якого права.

У самому процесі делегування функцій не варто вбачати негативні прояви руйнації чи стагнації держави. Адже сучасна держава не може і не повинна бути функціональним монополістом, яким була досучасна держава. Саме тому делегування функцій має розглядатися в аспекті оптимізації державного апарату та його переорієнтації на нові, більш ефективні й зважені стратегії і практики. Сучасна держава усе більше перетворюється на центр ухвалення рішень і координації їх реалізації, сама ж реалізація не обов'язково повинна здійснюватися державним апаратом, який може бути до цього просто не пристосованим. Як

уявляється, розширення практики приватного делегування державних функцій, навпаки, дасть змогу державі більш чітко визначити своє місце у структурі сучасного суспільства на основі нових форм і методів комунікаційних взаємодій із ним.

Зрештою, наслідки аутсорсингу (та інших механізмів сервісного характеру функціонування держави) залежать від того, яким чином він реалізується в кожному окремому випадку. При цьому проблемним залишається питання визначення критеріїв передачі тієї чи іншої функції або процесу від державного управління до приватних структур або організацій громадянського суспільства. Основною перешкодою для розвитку функціонального аутсорсингу в державному управлінні є недосконала законодавча база, а також незавершена інтеграція з ЄС, тому ці питання потребують подальших досліджень.

Розширення практики застосування аутсорсингу у сфері державного управління є не лише вимогою глобалізаційних процесів, а й одним із реально можливих способів підтримки обсягів та якості послуг у несприятливій економічній ситуації в Україні. Тому необхідно визначити, які функції та процеси в сфері публічного управління та адміністрування будуть ефективнішими та соціально значущими при застосуванні функціонального аутсорсингу.

Список використаних джерел:

1. Алієв А. Аутсорсинг як механізм реалізації сервісної політики держави. *Політикус*. 2019. №1. С. 19–24.
2. Білоус М.В. Теоретичні аспекти використання логістичного аутсорсингу при організації медичного постачання у Збройних Силах України. *Вісник фармації*. 2020. №2. С. 77-83.
3. Вестерман П. Чинність: репутація правил. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1–2. С. 33–40.
4. Дзевелюк М.В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. НУ «ОЮА». Одеса, 2017. 209 с.
5. Дзевелюк М.В. Шляхи делегування функцій сучасної держави. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах євроатлантичної інтеграції*: матеріали міжн. Наук. -практ. конф. 8 трав. 2018 р., Одеса, 2018. С. 84–87.
6. Дудко П.М. Сучасні світові тенденції розвитку ІТ-аутсорсингу. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2022. №1 (6). С. 17–25.
7. Загуменна Ю.О. Аутсорсинг державних функцій у контексті завдань реформування державного управління: зарубіжний досвід. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків, 2017. С. 79-82.
8. Калінін М. Особливості та критерії ефективності передачі на аутсорсинг функцій та процесів у публічній сфері. *Актуальні проблеми державно управління*. 2021. №3(84). С. 92-98.
9. Квеліашвілі І. Зарубіжна практика застосування аутсорсингу в органах державної влади: перспективи для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 4. С. 171–178.
10. Марченко М. Становлення приватного виконавця в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 25–29.
11. Моргачов І.В. Аутсорсинг в регіональному електронному врядуванні в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. №4. С. 1–5.
12. Оборотов Ю.М., Дзевелюк М.В. Публічне та приватне делегування функцій сучасної держави. *Методологія на інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: кол.моногр.* Одеса, 2019. С. 362–372.
13. Полтавець Т. Приватні в'язниці: зарубіжний досвід. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2963:privatni-v-yaznitsi-zarubizhnij-dosvid&catid=8:golovni-temi&Itemid=350 (дата звернення: 25.03.2023).
14. Федорчак В.В. Аутсорсинг як дієвий державноуправлінський інструментарій із запобігання ризикам виникнення надзвичайних ситуацій. *Право та державне управління*. 2018. №1 (30). С. 142–146.

УДК 351:334.722]: 355.018(477)

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-45-49>

Олександр Конотопенко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат філософських наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування
e-mail: consa@ukr.net

Сергій Лапшин

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування
e-mail: Lapsinsergij@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

У статті на основі аналізу теоретичних розробок, практичного досвіду публічного управління проаналізовано особливості реалізації політики державно-приватного партнерства в умовах повоєнної відбудови інфраструктури України.

Подано визначення терміну «державно-приватне партнерство», охарактеризовано складові державно-приватне партнерство, як відповідного механізму публічного управління. Проаналізовано основні моделі державно-приватного партнерства, суспільно-економічні завдання та роль держави і приватного сектора у реалізації публічного управління. Визначено основні принципи, які мають бути дотримані у процесі реалізації державно-приватного партнерства.

Серед пріоритетних сфер застосування державно-приватного партнерства у повоєнний період в Україні визначено ті сфери, які потребують відновлення та модернізації: транспорт і транспортна інфраструктура, енергетичний сектор, машинобудування, зв'язок; будівництво і житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я, освіта, культура, туризм.

З метою якнайширшого застосування державно-приватного партнерства в українській державі створено відповідну нормативно-правову базу у сфері регулювання інвестиційної діяльності, яка поступово змінюється і, відповідно, вдосконалюється. Зокрема, важливим стало прийняття Закону України «Про концесію», розробленому із врахуванням норм та стандартів європейського законодавства, і який дозволяє залучити як вітчизняних, так і іноземних інвесторів до відновлення та розбудови інфраструктури на взаємовигідних умовах для усіх сторін державно-громадського партнерства.

Ключові слова: публічне управління, адміністрування, модель, механізм, стратегічне планування, державно-приватне партнерство.

Olexander Konotopenko, Sergij Lapshin

FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP POLICY IMPLEMENTATION IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

The article, based on the analysis of theoretical developments and practical experience of public administration, analyzes the peculiarities of the implementation of the policy of public-private partnership in the conditions of the post-war infrastructure reconstruction of Ukraine.

The definition of the term «public-private partnership» is presented, the components of public-private partnership are characterized as a relevant mechanism of public management. The main models of public-private partnership, socio-economic tasks and the role of the state and the

private sector in the implementation of public administration are analyzed. The main principles that must be observed in the process of implementing public-private partnership are defined.

Among the priority areas of application of public-private partnership in the post-war period in Ukraine, those areas that need restoration and modernization have been identified: transport and transport infrastructure, energy sector, mechanical engineering, communications; construction and housing and communal services; health care, education, culture, tourism.

With the aim of the widest possible application of public-private partnership in the Ukrainian state, an appropriate legal framework has been created in the sphere of regulation of investment activity, which is gradually changing and, accordingly, being improved. In particular, the adoption of the Law of Ukraine "On Concession", developed taking into account the norms and standards of European legislation, and which allows attracting both domestic and foreign investors to the restoration and development of infrastructure on mutually beneficial terms for all parties of the public-private partnership, became important.

Key words: public management, administration, model, mechanism, strategic planning, public-private partnership.

Постановка проблеми. Війна росії проти України призвела до значних руйнувань інфраструктури: доріг, мостів, будівель. У повоєнний період її відновлення потребуватиме залучення значних ресурсів: матеріальних, людських, інформаційних. Одним із механізмів вирішення даної проблеми може стати державно-приватне партнерство, які вважається ефективною практикою публічного управління.

Аналіз джерел та останніх досліджень. У науковій літературі темі реформування публічного управління та пошуку ефективних практик його впровадження присвячені праці як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Ці питання, зокрема, досліджували: Ф. Нігро, Е. Гладден, М. Вебер, Ф. Тейлор, В. Парсонс, О. Дацій, А. Павлюк, О. Євтушенко, Я. Жовнірчик, С. Бугай, М. Сидор та інші.

Мета статті. Метою дослідження є вивчення особливостей реалізації політики державно-приватного партнерства в умовах повоєнної відбудови інфраструктури України.

Виклад основного матеріалу. Державно-приватне партнерство (далі - ДПП), або публічно-приватне партнерство, є одним із сучасних механізмів залучення інвестиційних коштів у розвиток галузей, які традиційно відносяться до державного або муніципального сектору: житлово-комунальне господарство; транспорт; медицина. ДПП – складний як з організаційної, так і з фінансової та правової точки зору інститут. Він передбачає багатосторонні домовленості, розподіл ризиків, аналіз комерційних перспектив та індивідуальні схеми фінансування та юридичного втілення. Актуальність цієї проблеми зумовлена передовсім тим, що ДПП нині є необхідним компонентом для розвитку та продуктивного використання конкурентного середовища. Розвиток відповідальної державно-приватної взаємодії є одним із вирішальних чинників успіху програм модернізації економіки та країни.

Термін «державно-приватне партнерство» розглядається як у вузькому, так і в широкому смислі. ДПП у вузькому смислі описує довгострокове співробітництво між державою і приватним сектором, що регулюється договором з метою виконання суспільних завдань, яке охоплює весь життєвий цикл відповідного проекту: від планування до їх експлуатації, включаючи технічне обслуговування. У широкому значенні ДПП трактується як взаємовигідне середньо- і довгострокове співробітництво між державою і бізнесом, що реалізується в різних формах (починаючи від контрактів на виконання робіт акціонування і закінчуючи консультаціями держави і бізнес асоціацій) і яке ставить на мету вирішення політичних і суспільно значимих завдань на національному, регіональному і місцевому рівнях [5].

У деяких джерелах стверджується, що ДПП – це лише контракт, за яким приватний партнер бере на себе інвестиційні зобов'язання. Однак таке визначення нехтує суттєвими здобутками, які може отримати партнер з публічного сектору, даючи можливість своєму

партнеру з приватного сектору залучити кваліфікацію, управлінську ефективність, ноу-хау, інновації.

На нашу думку, помилково вважати, що ДПП – це будь-яка взаємодія держави та бізнесу, яка не потребує спеціального нормативного і організаційного забезпечення, що ДПП – це удосконалення управління виключно матеріальними активами і об'єктами. Не зовсім вірним є і такий підхід, що держава у ДПП може отримати соціально-значимі об'єкти і за їх допомогою надавати суспільству послуги, при цьому не витрачаючи кошти і нічим не ризикуючи [3].

ДПП необхідно розглядати як суспільно-приватне партнерство, визначаючи його як конструктивне співробітництво держави, суб'єктів підприємницької діяльності і громадянських інститутів в економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інших сферах суспільної діяльності для реалізації суспільно значимих проектів на засадах пріоритетності інтересів держави, її політичної підтримки, консолідації ресурсів сторін, ефективного розподілу ризиків між ними, рівноправності і прозорості відносин для забезпечення поступального розвитку суспільства.

Світова практика дозволяє виокремити ряд моделей ДПП, які характеризуються за певними ознаками в залежності від форми укладеного контракту між партнерами. Світовий банк, наприклад, залежно від ступеня участі приватного сектору в реалізації проектів, розрізняє наступні базові групи угод/контрактів [1]:

- управління та експлуатація (Management and Operating Agreements) – відповідно до такого контракту об'єкт перебуває у державній власності, а приватний сектор здійснює управління проектом;
- лізинг (Leases) – приватний сектор відповідає за експлуатацію і технічне обслуговування об'єкту, проте не інвестує в нього;
- концесія – відповідно до такого договору концесіонер має право протягом довгострокового терміну користуватися об'єктом концесії та несе відповідальність за його експлуатацію та інвестиції.

Незалежно від форми/моделі ДПП головною і спільною метою такого партнерства є залучення інвестицій для вирішення певних суспільно- економічних завдань, важливих для держави. Ефективність застосування ДПП для держави визначається тим, що даний механізм [4]: сприяє здійсненню суспільно-значимих проектів в короткі терміни; забезпечує зниження фінансового навантаження на державний бюджет за рахунок залучення приватних інвестицій і перекладення частини витрат на користувачів продукції; скорочує можливі фінансові ризики; створює стимули для розширення впровадження на регіональному рівнях різних форм партнерства; сприяє реалізації капіталомістких, з тривалими термінами окупності інноваційних проектів, традиційно не вигідних для приватного бізнесу; дає можливість державним органам виконавчої влади сконцентрувати увагу на адміністративних функціях.

Привабливість ДПП для приватних партнерів обумовлена: зниженням ризиків за рахунок участі держави у фінансуванні найбільш ризикованих стадій інноваційних проектів; проведенням незалежної державної експертизи проектів, яка дає впевненість приватним партнерам в ефективності і вигідності запропонованих для інвестування інноваційних проектів [10].

В рамках концепції ДПП держава виступає як замовник: вона підтримує ризики приватних інвестицій в проекти, для чого готова витратити прогнозовані майбутні доходи бюджету (отримані за рахунок цих інвестицій) на забезпечення прийнятної рентабельності таких інвестицій.

У світовій практиці формування та розвиток проектів ДПП відбувається на наступних принципах: пріоритетність інтересів держави, який означає, що держава виступає замовником проекту і визначає основні правила взаємодії з бізнесом; ефективний розподіл ризиків між сторонами, тобто ризик має передаватись тій стороні, яка може ефективніше ним управляти; політична підтримка держави, що означає існування чіткої державної політики, яка є основою для вирішення всіх спірних питань, які виникають в ході виконання проектів

державно-приватного партнерства; принципи прозорості, згідно з яким суспільство на задоволення потреб якого спрямовані дії партнерів, має доступ до інформації відносно їх діяльності; партнерський, рівноправний характер відносин між сторонами [7].

Згідно з підходами Європейської Комісії визначаються наступні основні ролі приватного сектора у схемах ДПП: формування спільних інвестиційних ресурсів державного та приватного секторів для досягнення суспільно-значущих результатів; підвищення ефективності використання об'єктів державної власності на основі підприємницької мотивації; створення нових методів управління; створення доданої вартості для споживачів і суспільства в цілому; забезпечення кращого визначення потреб і оптимальне використання ресурсів [6].

Для імплементації ДПП до системи публічного управління та адміністрування в Україні необхідно [9, с. 212]: закріплення принципів ДПП у державних і регіональних стратегіях; соціально-економічного розвитку держави та регіонів; створення сприятливого інституційного середовища ДПП; розробка і удосконалення його нормативно-правової бази; забезпечення державної підтримки і гарантій держави партнерам з приватного сектору; створення державного органу з питань ДПП, а також інститутів громадянського суспільства, необхідних для його діяльності: об'єднань, асоціацій, союзів, експертних і консультативних комітетів; запровадження публічного контролю за виконанням договірних зобов'язань всіма учасниками-партнерами.

Для України ДПП – це відносно нова форма середньо- і довгострокової взаємодії держави і бізнесу для вирішення суспільно значущих завдань на взаємовигідних умовах. В Україні розвиток партнерських відносин держави і бізнесу знаходиться на початковій стадії, зокрема не сформовано інститути та інституціональне середовище державно-приватного партнерства. До теперішнього часу відсутній єдиний механізм реалізації державно-приватного партнерства як на рівні регіонів, так і на рівні держави, немає єдиної класифікації форм взаємодії влади і бізнесу у рамках ДПП.

Серед пріоритетних можна виділити ті сфери, які потребують відновлення та модернізації: транспорт і транспортна інфраструктура, енергетичний сектор, машинобудування, зв'язок; будівництво і житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я, освіта, культура, туризм [2].

З точки зору держави об'єднання фінансових ресурсів державного та приватного секторів дозволяє вирішувати цілий ряд важливих завдань: підвищення ефективності розбудови і управління інфраструктурою; витрачання державних фінансових ресурсів в сучасних умовах задля їх економії в майбутньому; концентрація інвестицій у ключових для суспільства проектах; передача значної частини ризиків до приватного сектора; стимулювання інноваційної діяльності через механізми конкуренції.

Водночас, для успішної реалізації ДПП проектів необхідна наявність декількох ключових умов: політична воля, підтримка з боку держави та суспільства; надійна юридична база, що захищає приватного партнера та зменшує ризики; гнучка структура фінансування за рахунок власного та боргового капіталу; чесний та відкритий конкурс; достовірне техніко-економічне обґрунтування; справедливий розподіл ризиків між партнерами; достатньо високий очікуваний прибуток для приватного партнера [8].

Висновки. Відновлення інфраструктури України у повоєнний період можливе шляхом активного використання переваг співпраці держави і бізнесу через реалізацію інвестиційної політики. Механізмом реалізації такої політики є державно-приватне партнерство. Оскільки основою економічного розвитку і соціальної стабільності держави є інфраструктура, яка в окремих регіонах України зазнала руйнувань або знищена взагалі, найактуальнішою на сьогоднішній день є реалізація інвестиційної та інфраструктурної політики через державно-приватне партнерство.

На сьогоднішній день в Україні створено відповідну законодавчу базу в сфері регулювання інвестиційної діяльності, яка поступово вдосконалюється з метою досягнення більшого притоку інвестицій та підвищення ефективності їх використання. Залучення

приватних інвестицій у відновлення та розвиток інфраструктури є одним з ключових завдань України у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Dr. Metehan Temizel, Transformation of public administration and the approach of governance. *European Scientific Journal*. July 2015.
2. European Principles for Public Administration. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/governance/european-principles-for-public-administration_5kml60zwd7h-en (date of access: 28.07.2023).
3. Un public administration glossary. URL: <https://publicadministration.un.org/en/About-Us/UN-Glossary> (date of access: 28.07.2023).
4. Дацій О.І. «Інновації - основна діюча сила науково-технічного прогресу для збереження природного середовища». *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 4-9.
5. Економіко-правові аспекти державно-приватного партнерства в умовах децентралізації економіки України: матеріали Всеукр. наук.-практ.конф. молодих учених і студ., Харків, 1-28 лют. 2017 р. *Харків: нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М.Бекетова*. 2017. 303 с.
6. Звіт про виконання Стратегії в 2019 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya-par-report-ukr-web.pdf> (дата звернення: 28.07.2023).
7. Качний О.С. Стратегічне планування як один із найсучасніших методів державного управління регіональним соціально-економічним розвитком. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1182> (дата звернення: 28.07.2023).
8. «Новий Закон про концесію: які зміни чекають на ДПП». URL: <https://legalaid.ua/ua/article/novyj-zakon-pro-konczesiyu-yaki-zminy-chekayut-na-dpp/> (дата звернення: 28.07.2023).
9. Органи державної влади України. за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: *Ин-т держави і права ім. В. М. Корецького*, 2015. 592 с.
10. Потенціал державно-приватного партнерства як інструмент антикризових заходів. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2009. № 1. С. 17-23

УДК 316.32:323.2

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-50-54>

Віталій Мережко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
магістрант кафедри публічного управління та адміністрування
e-mail: vitalikmerezko001@gmail.com

Марина Назаренко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри публічного управління
та адміністрування
e-mail: maryna.nazarenko@vspu.edu.ua

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ І ВИКЛИКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Дана стаття присвячена глибокому вивченню і аналізу транскордонного співробітництва регіонів України, сприймаючи його як важливий елемент сучасного регіонального розвитку. Починаючи з огляду історії та поточного стану транскордонної співпраці в Україні, стаття розкриває ключові виклики та можливості, з якими стикаються регіони, виокремлюючи їх в контексті глобальних тенденцій.

Особлива увага приділяється вивченню прикладів успішного транскордонного співробітництва, зокрема аналізу діяльності Єврорегіону «Дністер». Цей регіональний альянс служить ілюстративним прикладом вдалих ініціатив та позитивного впливу на розвиток учасників.

Стаття виокремлює висновки та рекомендації на основі отриманих результатів, направлені на подальше зміцнення транскордонного співробітництва в регіонах України. Її мета – стимулювати обговорення та діалог щодо ефективних шляхів розвитку міжнародного співробітництва в контексті високодинамічного регіонального середовища. За допомогою аналізу різноманітних аспектів транскордонного взаємодії, стаття спрямована на вдосконалення стратегій співпраці та сприяння сталому розвитку регіонів.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, регіональний розвиток, Україна, Єврорегіон «Дністер», виклики та можливості, міжнародне партнерство, сучасні тенденції, інноваційні підходи, співробітництво регіонів, локальний розвиток, глобальні виклики, сталість розвитку.

Vitalii Merezko, Maryna Nazarenko

CROSS-BORDER COOPERATION: KEY ASPECTS AND CHALLENGES FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS

This article is dedicated to a deep exploration and analysis of transboundary cooperation among regions in Ukraine, considering it as a crucial element of contemporary regional development. Starting with an overview of the history and current state of transboundary cooperation in Ukraine, the article unfolds key challenges and opportunities faced by the regions, highlighting them in the context of global trends.

Special attention is given to the examination of successful examples of transboundary cooperation, notably the analysis of the activities of the Euroregion «Dniester». This regional alliance serves as an illustrative example of successful initiatives and positive impact on the development of its participants.

The article extracts conclusions and recommendations based on the obtained results, aimed at further strengthening transboundary cooperation in the regions of Ukraine. Its goal is to stimulate discussion and dialogue on effective ways of international cooperation development within a highly dynamic regional environment. Through the analysis of various aspects of transboundary interaction, the article aims to enhance collaboration strategies and contribute to the sustainable development of regions.

Key words: transboundary cooperation, regional development, Ukraine, Euroregion «Dniester», challenges and opportunities, international partnership, contemporary trends, innovative approaches, regional cooperation, local development, global challenges, sustainable development.

Постановка проблеми. Україна, як країна з багатогранною та різноманітною географією, стикається з викликами та можливостями транскордонного співробітництва для стимулювання регіонального розвитку. Попри потенціал, існують важливі аспекти, які перешкоджають повному використанню переваг цього виду співпраці. Задачею дослідження є ідентифікація та аналіз цих проблем, а також пошук ефективних рішень для сприяння сталому розвитку регіонів України через транскордонне співробітництво. Серед ключових питань є необхідність вирішення викликів щодо координації, ресурсів, партнерства та взаєморозуміння між різними регіонами та міжнародними партнерами. Розуміння та вирішення цих проблем є важливим етапом для забезпечення ефективного та сталого транскордонного співробітництва для регіонального піднесення України.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Дослідженням питання транскордонного співробітництва присвячені праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених, серед яких варто відмітити публікації В. Кравціва, М. Долішного, Н. Мікуліа, А. Баляна, П. Беленького, Є. Рябіна, О. Урбан, В. Пили, С. Мітряєва, Л. Данко, П. Еберхардта, Р. Федана, Й. Вібоупіна.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз та обґрунтування важливості та перспектив розвитку транскордонного співробітництва між регіонами України, а також розкриття сутності та основних завдань транскордонного співробітництва у сучасних інтеграційних моделях України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна переживає історичні зміни, які визначають її стосунки та роль у європейському контексті. Розширення Європейського Союзу (ЄС) у 2004-2007 роках визначило новий етап у відносинах України з країнами-членами ЄС, внаслідок чого з'явився спільний кордон, що відкриває безпрецедентні можливості для регіонального розвитку, зокрема, для прикордонних областей.

Шість областей – Волинська, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська – перетворились у стратегічні об'єкти регіональної політики ЄС. Це стало переломним моментом для активізації регіонального розвитку через впровадження транскордонного співробітництва та адаптації європейських стандартів. У цьому контексті розвиток транскордонних регіонів стає стратегічно важливою складовою сучасної регіональної політики [1].

В залежності від рівня інтересів, які вирішуються, виділяють чотири рівні реалізації транскордонної співпраці: місцевий, регіональний, державний та міжнародний. На місцевому рівні відбувається координація планів розвитку та конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій. Регіональний рівень реалізації передбачає впровадження регіональної політики транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави та регіонів, а також відповідну координацію із сусідніми регіонами.

На державному рівні виробляється національна політика у сфері транскордонного співробітництва та здійснюється гармонізація національних цілей. На міжнародному рівні реалізується політика загальноєвропейських інтересів та здійснюється координація національних регіональних політик.

Серед основних пріоритетів в розвитку транскордонного співробітництва України визначають: зміцнення конкурентоспроможності українських територій на кордонах, будівництво відповідної інфраструктури, укладання транскордонних угод з країнами-

сусідами, розвиток мережі логістичних центрів та центрів підтримки підприємництва, координація соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів, гармонізація законодавства України з законодавствами сусідніх країн [8].

Роль єврорегіонів в розвитку транскордонного співробітництва України з країнами ЄС є ключовою в контексті зміцнення взаємовідносин та партнерства між прикордонними регіонами. Ці інтегровані територіальні об'єднання, які охоплюють як українські, так і європейські регіони, сприяють створенню сприятливого середовища для взаємодії та обміну досвідом. Єврорегіони стають майданчиками для спільного вирішення проблем, сприяють розвитку економічних, культурних та наукових ініціатив. Їхня роль полягає не лише в зближенні географічних меж, але і в створенні ефективних механізмів співпраці, які сприяють загальному розвитку та консолідації зусиль для досягнення спільних цілей у контексті європейської інтеграції [2].

На сьогодні транскордонне співробітництво здійснюється як на міждержавному рівні, так і на рівні територіальних громад, їх представницьких органів, місцевих органів виконавчої влади. Таке співробітництво сприяє соціальній та економічній конвергенції прикордонних регіонів та створенню нових можливостей для їх розвитку, в тому числі розвитку економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин, обміну досвідом.

Україна має кордон із сімома державами, 19 із 27 адміністративно-територіальних одиниць є прикордонними. На території таких прикордонних областей, як Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Луганська, Одеська, Сумська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська, Донецька, створено дев'ять єврорегіонів - Буг, Верхній Прут, Дністер, Дніпро, Карпатський, Нижній Дунай, Слобожанщина, Донбас та Ярославна, п'ять єврорегіонів створено з державами - членами ЄС (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина). У рамках єврорегіонів транскордонне співробітництво здійснюється з 1993 року.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 408 було затверджено «Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки» [9]. Програма окреслює цілі та пріоритети, містить конкретні шляхи і способи розв'язання проблем, план заходів, джерела фінансування, визначає відповідальних виконавців цих заходів. Її реалізація має продовжити формувати позитивний міжнародний імідж України, вирішити проблеми диспропорції у соціально-економічному розвитку регіонів України, підвищити рівень зайнятості населення регіонів України, сприяти приросту експорту та імпорту товарів та послуг, покращити екологію, сприяти залученню фінансування для реалізації транскордонних проектів та створенню нових органів транскордонного співробітництва.

У документі визначено пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва на період до 2027 року, серед яких:

- реалізація в Україні Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону та Дунайської транснаціональної програми;
- реалізація проектів (програм), що фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги, а також програм прикордонного співробітництва у рамках Європейського територіального співробітництва на 2021-2027 рр. в рамках фінансового інструменту «Сусідство, розвиток і міжнародне співробітництво» (NDICI);
- розвиток прикордонної інфраструктури гірських територій Карпат;
- розвиток інституційної спроможності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва (асоціацій органів місцевого самоврядування, громадських організацій, європейських об'єднань територіального співробітництва та інших форм транскордонного співробітництва).

Одним із яскравих прикладів успішного транскордонного співробітництва є Єврорегіон «Дністер». Цей проект, що об'єднує регіони України та Молдови, спрямований на спільний розвиток економіки, інфраструктури та культурних зв'язків. Єврорегіон «Дністер»

відіграє ключову роль у формуванні позитивного досвіду співпраці та може слугувати цінним взірцем для подальших ініціатив. Ініціатива по створенню єврорегіону «Дністер» належить Вінниччині.

Роботи по створенню єврорегіону відновилися у 2008 році. Протягом наступного періоду було проведено низку консультаційних нарад та семінарів за участю європейських експертів на спеціалістів з питань створення, організації та функціонування єврорегіону. Зокрема, активну участь у обговореннях та консультаціях приймали представники Угорщини (Шандор Келеш – перший віце-президент Міжнародного центру демократичних трансформацій та ін.), які ініціативно висловили готовність надати необхідну консультаційну підтримку єврорегіону та лобіювати зазначений проект у Європейській Комісії.

Починаючи з 2004 року було проведено відповідну роботу по підготовці необхідних установчих документів [3]. На початку 2009 року, в ході установчого семінару з питань створення Єврорегіону «Дністер» було створено робочу групу з представників регіонів-учасників для опрацювання та узгодження установчих документів.

02 лютого 2012 році в м. Київ в рамках офіційного візиту в Україну делегації Республіки Молдова на чолі з Прем'єр-міністром В. Філатом, відбулось підписання статутних документів Єврорегіону «Дністер», а саме, установчого договору. Відповідні документи зі сторони Вінницької області були підписані головою обласної державної адміністрації М. Джигою та голою обласної Ради С. Татусяком. З молдавської сторони договір підписали голови шести районних рад, а саме, районів Сорока, Дондушень, Окніца, Резіна, Флорешти і Шолданешти. Таким чином, до складу Єврорегіону увійшли наступні адміністративно-територіальні одиниці: Вінницька область (Україна); Окницький район (Республіки Молдова); Дондушенський район (Республіки Молдова); Сорокський район (Республіки Молдова); Флорештський район (Республіки Молдова); Шолданештський район (Республіки Молдова); Резінський район (Республіки Молдова). Згідно затверджених статутних документів, основними завданнями Єврорегіону «Дністер» є:

- організація, координація та поглиблення зв'язків в сфері економіки, науки, освіти, культури, туризму, спорту;
- реалізація спільних проектів з охорони навколишнього середовища, екологічного оздоровлення басейну ріки Дністер;
- участь в розбудові міжнародних транспортних коридорів;
- реалізація регіональних програм (проектів) з питань скорочення рівня безробіття серед населення прикордонних районів;
- забезпечення сталого та ефективного енергозбереження, використання альтернативних видів енергії, енергозберігаючих технологій;
- співпраця в облаштуванні пунктів пропуску через україно-молдавський державний кордон міждержавного та місцевого значення;
- організація контактів з міжнародними організаціями, фондами, інститутами, агенціями та іншими організаціями.

Висновки. Отже, в сучасних умовах важливою стає необхідність вироблення нової філософії розвитку транскордонного співробітництва Євросоюзу та, відповідно, нової стратегії для взаємодії між державами Центральної Європи та України. Ця стратегія має базуватися на європейських принципах та враховувати особливості транскордонного співробітництва. Завдання вироблення нових форм транскордонних відносин виявляється особливо актуальним для прикордонних громад та регіонів України.

Україна набула статусу Члена Європейського Союзу, що надає нові можливості та завдання для розвитку транскордонного співробітництва. Сучасний розвиток цього виду співпраці обумовлений об'єктивними чинниками, такими як зовнішньополітична стратегія зближення України з ЄС, включення транскордонного співробітництва до пріоритетів Концепції державної регіональної політики.

Зазначені обставини визначають актуальність завдань формування нових підходів до транскордонної співпраці та стратегій розвитку. Важливо враховувати досвід транскордонної

співпраці західних регіонів Угорщини і Польщі, що може слугувати цінним еталоном для регіонів України. Сприйняття транскордонного співробітництва як ключового інструменту європейської інтеграції та впровадження нових форм допомоги ЄС відкриває перспективи для сталого розвитку прикордонних регіонів.

Розвиток транскордонного співробітництва України є важливою ланкою в контексті її європейської інтеграції та сприяє утвердженню нових принципів регіональної політики.

Єврорегіони виступають важливими платформами для реалізації спільних ініціатив та стратегій, спрямованих на стале підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів. Реалізація транскордонного співробітництва на різних рівнях – від місцевого до міжнародного – дозволяє ефективно вирішувати спільні проблеми та здійснювати інноваційні підходи до розвитку.

Важливою передумовою успіху транскордонного співробітництва є врахування європейських стандартів та принципів, а також активна участь місцевих громад та органів влади в цьому процесі. Практичний приклад успішної реалізації – Єврорегіон «Дністер», який свідчить про потужний потенціал співпраці в прикордонних регіонах.

Загалом, транскордонне співробітництво визнається ключовим інструментом для забезпечення сталого розвитку та поглиблення європейських зв'язків. Розвиток цього напрямку є стратегічно важливим завданням для України, що сприятиме не лише місцевому розвитку, а й загальній інтеграції країни в європейський простір.

Список використаних джерел:

1. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnu-programu-rozvitku-transkordonnogo-spivrobotnictva-na-2021-2027-roki> (дата звернення: 25.03.2023).
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети. Київ: 2017. 720 с.
3. Долишній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети. *НАН України. Ін-т регіон. дослідж.* К.: *Наук. Думка*. 2016. 510 с.
4. Єврокомісія профінансує транскордонні проекти з Україною, перервані війною. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3535027-evrokomisia-profinansue-transkordonni-proekti-z-ukrainouperervani-vijnou.html> (дата звернення: 25.03.2023).
5. Кіш Є. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу. *Політичний менеджмент*. 2018. №5 (32).
6. Мітряєва С. Транскордонне співробітництво Україна-ЄС: стан, проблеми та перспективи. 2019. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/juli2019/34.htm> (дата звернення: 28.03.2023).
7. Носа Н. Транскордонне співробітництво у Закарпатті: виклики та можливості. URL: <http://www.smbusiness.uzhgorod.ua/filelib/sou/p32.pdf> (дата звернення: 27.03.2023).
8. Програма Транскордонного Співробітництва Польща–Україна. URL: <https://www.pbu2020.eu/ua> (дата звернення: 25.03.2023).
9. Про транскордонне співробітництво. *Закон України* від 11 жовт 2018 р. № 1861-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15> (дата звернення: 25.03.2023).
10. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912> (дата звернення: 25.03.2023).
11. Стан та перспективи стратегічного партнерства Польщі та України. *Погляд з Польщі та України. Аналітична доповідь*. URL : https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2022/01/stan-i-perspektywypartnerstwa_ua_web-1.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
12. Шилепницький П.І. Розвиток транскордонного співробітництва як передумова європейської інтеграції України. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2018. № 6. С. 47-51.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 351:005

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-55-59>

Андрій Вербоватий

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
e-mail: andreyverbovatiy@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті визначено, що сьогодні цифровізація - одна з головних тенденцій у суспільному розвитку, що впливає на різні аспекти життя населення країни. Вона проникає в різні сфери, включаючи побут, професійну діяльність та дозвілля, і стає важливою частиною спілкування та соціалізації. Цифрові технології не тільки змінюють спосіб, яким ми взаємодіємо з навколишнім світом, але й впливають на економіку, бізнес, науку і сферу публічного управління. У статті розглянуто наукові визначення терміну «цифровізація» та надано авторське, де цифровізація розглядається, як процес покращення процедур, механізмів та методів діяльності за допомогою інформаційно-комунікативних технологій, охоплюючи всі сфери життя.

З'ясовано, що цифровізація повинна забезпечувати рівний доступ до послуг, інформації та знань для кожного громадянина, орієнтована на міжнародне та європейське співробітництво для інтеграції України до ЄС і виходу на європейський і світовий ринок.

Визначено, що основна мета розвитку цифрових інфраструктур - забезпечити всім громадянам України можливість скористатися цифровими можливостями незалежно від їхнього місцезнаходження та уникнути «цифрового розриву».

Доведено, що процеси цифровізації в публічному управлінні є невід'ємною частиною його ефективного функціонування. Цифровізація публічного управління використовує технології для забезпечення ефективного прийняття та реалізації рішень, а також формування дієвих механізмів реалізації державної політики у всіх сферах суспільства. Це покликано максимально спростити та покращити взаємодію між органами публічної влади та громадянами.

Ключові слова: публічне управління, цифровізація, цифрові технології, інформаційно-комунікативні інструменти, система електронного врядування.

Andrii Verbovatiy

THEORETICAL BASIS OF DIGITALIZATION IN PUBLIC ADMINISTRATION

The article determines that today digitalization is one of the main trends in social development, which affects various aspects of the life of the country's population. It permeates various spheres, including everyday life, professional activity and leisure, and becomes an important part of communication and socialization. Digital technologies not only change the way we interact with the world around us, but also affect the economy, business, science and public administration. The article examines the scientific definition of the term «digitalization» and provides the author's, where digitalization is considered as a process of improving procedures, mechanisms and methods of activity with the help of information and communication technologies, covering all spheres of life.

It was found that digitalization should ensure equal access to services, information and knowledge for every citizen, focused on international and European cooperation for the integration

of Ukraine into the EU and access to the European and world markets.

It was determined that the main goal of the development of digital infrastructures is to ensure that all citizens of Ukraine have the opportunity to use digital opportunities regardless of their location and avoid the «digital divide».

It has been proven that digitalization processes in public administration are an integral part of its effective functioning. Digitization of public administration uses technologies to ensure effective decision-making and implementation, as well as the formation of effective mechanisms for the implementation of state policy in all spheres of society. It is designed to simplify and improve interaction between public authorities and citizens as much as possible.

Key words: public administration, digitization, digital technologies, information and communication tools, electronic government system.

Постановка проблеми. Проблема цифровізації в системі публічного управління є актуальною та вимагає уваги. На сучасному етапі цифровізація стала ключовим мегатрендом у розвитку суспільства, проникаючи в різні сфери життя. Цифрові технології стали не тільки необхідністю в побуті та професійній сфері, але й важливою складовою спілкування, пізнання та соціалізації.

Насамперед важливо визначити тривалість та рівень інтенсивності цього мегатренду. Хоча прогнозувати його довгострокові наслідки складно, вже зараз очевидно, що цифровізація є ключовим фактором прогресу в XXI столітті. Вона не лише впливає на технологічний ландшафт, але й суттєво трансформує свідомість та соціальну динаміку.

Поняття цифровізації поширюється на різні сфери економіки та суспільства, створюючи нові умови для глобальних управлінських пріоритетів. Однак разом з цим зростає необхідність аналізу викликів, які виникають внаслідок цифровізації, особливо в системі публічного управління.

Актуальність цієї проблеми полягає в необхідності розгляду впливу цифровізації на ефективність та прозорість публічного управління. Це означає аналіз нових викликів та можливостей, які виникають у зв'язку з впровадженням цифрових технологій в державні структури. Розуміння цих викликів дозволить розробити стратегії, які сприятимуть оптимальному використанню цифрових інструментів у сфері публічного управління.

Аналіз проблем цифровізації в системі публічного управління стає необхідністю в умовах швидкого розвитку цього мегатренду та впливу його на сучасне суспільство.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Проблемам цифровізації, цифрових трансформацій публічного управління, впровадження електронних технологій у публічне управління у різних аспектах присвячені роботи таких вчених: О. Берназюк, Т. Биркович, В. Биркович, В. Дрешпак, Н. Грицяк, О. Кабанець, О. Карпенко, П. Клімушин, В. Куйбіда, І. Лопушинський, І. Макарова, В. Наместнік, О. Орлов, М. Павлов, Ю. Пігарев, Г. Почепцов, В. Ракіпов та інші. Разом з тим, відсутня систематизація наукових підходів до визначення поняття «цифровізація у публічному управлінні» як комплексного феномену формування цифрового суспільства.

Мета статті. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні цифровізації у публічному управлінні як комплексного феномену формування цифрового суспільства.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «цифровізація» увійшов у загальний обіг у 1995 році завдяки Ніколасу Негропonte, американському досліднику з Массачусетського технологічного інституту. Він включив цей термін у свою книгу «Being Digital», порівнюючи атоми та біти як найдрібніші частки матеріального та цифрового світу [13].

Розширення концепції цифровізації на різні сфери суспільного життя та формування глобальних управлінських пріоритетів стало важливою частиною парадигми індустрії 4.0, що розглядається як новий технологічний розгін [16].

Незважаючи на новаторський характер цифровізації, виявляються відомі витоки цього процесу в минулих спробах конструювання ідеального суспільства. Термін «цифровізація»

можна тлумачити у вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі - це перетворення інформації у цифрову форму, а у широкому - це тренд ефективного світового розвитку [2, с. 47].

Цифровізація – це інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя суспільства, оцифрування всього, що можна оцифрувати. Цифровізація означає комп'ютеризацію систем і робочих місць для оптимізації роботи та доступності інформації [12]. Визнана як механізм економічного зростання, цифровізація впливає на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності [7].

Термін «цифровізація» сьогодні використовується для опису трансформації, яка виходить за межі простої заміни аналогового або фізичного ресурсу на цифровий. Наприклад, книги тепер не лише перетворюються в електронні форми, але також надають цілий спектр інтерактивних і мультимедійних ресурсів. Цифровізація - це зміна парадигми у способі мислення, дії, спілкування із зовнішнім середовищем і один з одним, а технологія тут виступає скоріше як інструмент, аніж мета [3]. У найбільш загальному сенсі цифровізація на мікрорівні - це впровадження цифрових технологій, інструментів та платформ у діяльність економічного суб'єкта, включаючи приватні організації [5, с. 48]. Процес цифровізації може бути фрагментарним, торкаючись окремих аспектів розвитку суб'єкта, або комплексним, стосуючись більшості сфер управління розвитком компанії [1, с. 89].

Існує безліч визначень «цифровізації», і давайте розглянемо деякі з них. Поняття цифровізації може мати такі значення:

- цифровізація – це забезпечення, покращення та трансформація бізнес-процесів за допомогою цифрових технологій та оцифрованих даних;
- цифровізація – шлях до цифрового бізнесу та трансформації, але виходить за межі бізнесу і охоплює всі сфери суспільного життя [8].

Процес впровадження цифрових технологій для поліпшення життєдіяльності людей, суспільства і держави. Цифровізація публічного врядування розглядається як стрибкоподібний процес цифрових трансформацій у цифрове врядування [10].

Процес створення та використання нових, цифрових за замовчуванням, інтероперабельних, стандартизованих інформаційних систем у публічному управлінні. Це означає не лише оцифрування і автоматизацію наявних управлінських процесів, але й визначення «критичних точок» управлінського процесу та прийняття рішень з урахуванням цих точок [13].

Використання можливостей онлайн та інноваційних цифрових технологій всіма учасниками економічної системи – від окремих осіб до великих компаній та держав [3].

Характеризується волею сучасного суспільства до віртуальної комунікації, зміни форм і стилю суспільно владних взаємовідносин. Це обумовлює включення в себе державно-управлінських структур у віртуальне середовище та зміну форм управління, зокрема впровадження онлайн платформ для громад [11].

Цифровізація повинна забезпечувати рівний доступ до послуг, інформації та знань для кожного громадянина, орієнтована на міжнародне та європейське співробітництво для інтеграції України до ЄС і виходу на європейський і світовий ринок. Основна мета розвитку цифрових інфраструктур - забезпечити всім громадянам України можливість скористатися цифровими можливостями незалежно від їхнього місцезнаходження та уникнути «цифрового розриву» [11, с. 108].

Отже, цифровізація - це процес покращення процедур, механізмів та методів діяльності за допомогою інформаційно-комунікативних технологій, охоплюючи всі сфери життя. Вона перетворює інформацію в цифровий формат від виробництва і бізнесу до науки та соціальної сфери, включаючи публічне управління. Таким чином, цифрові технології стають не лише інструментом, але й необхідною частиною сучасного життя, перетворюючи наше суспільство в цифрове. Цифровізація публічного управління використовує ці технології для забезпечення ефективного прийняття та реалізації рішень, а також формування дієвих механізмів реалізації державної політики у всіх сферах суспільства. Це покликано

максимально спростити та покращити взаємодію між державними органами та громадянами, зробити послуги доступними для всіх, незалежно від їхнього місцезнаходження, та забезпечити рівний доступ до цифрових можливостей для всіх громадян.

Процес цифровізації в галузі публічного управління представляє собою широкий спектр змін, що впливають на традиційні практики, технології та механізми. Це включає перехід державних сервісів до електронного формату, впровадження нових інструментів державної комунікації, надання документів через Інтернет, формування стійкої співпраці між органами влади та громадянами через електронні сервіси та інше. Важливим викликом цього процесу є відмова від ієрархізованої взаємодії, де баланс між загальним і приватним встановлюється, подібно до ринкової економіки. Це означає, що роль держави, як іншого інституту, стає обговорюваною, адже відбувається абсолютизація мережевих зв'язків, де «розумні» мережі керують людьми.

На одному рівні це може призвести до формування механізму, що забезпечує інтереси всіх суб'єктів, який можна порівняти з «процедурною справедливістю» [4]. З іншого боку, умови, що формуються, аж ніяк не гарантують загального блага: разом з новими можливостями виникають і нові ризики, які можуть призвести до принципово нових форм залежності – від великих даних та їхніх операторів, а точніше – інтересів, що стоять за ними [6]. Цифрова трансформація публічного управління може призвести до зменшення кількості державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, підвищення ефективності адміністрування, покращення якості та доступності державних та муніципальних послуг через їх цифрову трансформацію. Однак для досягнення цих користей потрібно детальніше вивчити способи цифровізації процесів публічного управління та їхні перспективи.

Останні події, такі як пандемія та вторгнення на територію України, підкреслили важливість цифровізації публічного управління. Очікується, що у найближчі роки цифрова трансформація буде активно досліджуватися вченими та стане пріоритетом урядових інстанцій. Одним із ключових принципів цифровізації публічного управління повинна бути оптимальність, простота, захищеність систем та інтересів громадян, професіоналізм, орієнтація на результат, стабільність та стійкість до глобальних викликів.

Висновки. Здійснений аналіз вказує на те, що в умовах цифрової епохи надання адміністративних послуг повинно залишатися спрямованим на задоволення потреб громадян та бізнесу. Цифровізація виступає як джерело нових інструментів і процедур, спрощуючи традиційні методи та роблячи їх більш доступними, зрозумілими та безпечними. З переходом процедур публічного управління у цифрову сферу, вони стають не лише зручнішими, але й безпечнішими.

Розвиток цифрової трансформації публічного управління визначається кількома напрямками. По-перше, важливо визначити оптимальні шляхи поєднання різних інструментів цифровізації в публічному управлінні. По-друге, потрібна кількісна оцінка основних ризиків, пов'язаних з процесами цифровізації публічного управління. І, нарешті, важливим є розробка державних програм, спрямованих на підвищення ефективності цифрової трансформації.

Зазначимо, що впровадження цифрових інновацій має сприяти не лише покращенню процесів, але й забезпеченню високого рівня безпеки. Зростання використання цифрових інструментів вимагає вдосконалення заходів з кібербезпеки та захисту даних, щоб гарантувати довіру громадян та бізнесу.

Отже, подальший розвиток цифрової трансформації публічного управління вимагає системного аналізу, визначення оптимальних стратегій та управлінських програм, спрямованих на підвищення якості та ефективності цифрових ініціатив.

Список використаних джерел:

1. Amancio Bouza. What is Digital Transformation, Digitalization, and Digitization. URL: <https://medium.com/api-product-management/what-is-digital-transformation-digitalization-and-digitization-c76277ffbdd6> (date of access: 28.07.2023).

2. Encyclopedia of Information Science and Technology. Fourth Edition. 10 Vol. *IGI Global*. June 2017. 8104 p.
3. Management in the digital economy: textbook. *Publishing house of NSTU*. 2018. 136 p.
4. Negroponte N. Being Digital. *New York. Knopf*, 1995. 256 p.
5. Panshin B. N. Digital economy: concept and directions of development. *Science and innovations*. 2019. № 3. P. 48–60.
6. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva. World Economic Forum. 2016. 184 p.
7. Карплюк С. О. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку*: матеріали методологічного семінару НАПН України. 4 квіт. 2019 р. С. 188–197.
8. Куйбіда В. С., Карпенко О. В., Наместнік В. В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Державне управління*. 2018. № 1. С. 5–11. URL: <http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/974f8478-cfe8-4d31-971b-d5116efff458.pdf> (дата звернення: 28.07.2023).
9. Лукін С. Сучасні аспекти цифровізації публічних просторів. *Аспекти публічного управління*. 2020 р. Том 8. Спецвипуск № 1. С. 91–93.
10. Наместнік В. В., Павлов М. М. Електронне, цифрове та smart-управління: сутність та співвідношення термінів. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Державне управління*. 2020 р. №1 (96). С. 115–121.
11. Панченко О., Сердюк І. Інформаційна державна політика на шляху цифровізації. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т 8. Спецвипуск № 1. С. 107–109.
12. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.07.2023).
13. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року. Київ: ГС «Хай-тек офіс Україна». 2016. 90 с. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 28.07.2023).

ЗАПРОШУЄМО ДО ПУБЛІКАЦІЇ!

(Випуск 4, 2024 р.)

Інформація для авторів

щодо публікації в збірнику наукових праць «Публічне управління і право: історія, теорія, практика»

ЦІЛІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ЗБІРНИКА

Збірник наукових праць «Публічне управління і право: історія, теорія, практика» (свідоцтво про реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №24837- 14777Р) спрямований на дослідження найбільш актуальних і перспективних напрямків галузей знань «Публічне управління та адміністрування» та «Право»; забезпечення майданчика наукової комунікації між дослідниками-теоретиками і практиками; створення можливостей для науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів для оприлюднення результатів досліджень та їх вільного поширення.

*Засновник видання – кафедра права і публічного управління Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.
Періодичність виходу збірника – 2 рази на рік (червень, грудень).*

До друку приймаються статті українською мовою, які відповідають профілю видання та спрямовані на дослідження наукових проблем з публічного управління та адміністрування, права та раніше не публікувалися. Авторами статей можуть бути науковці, викладачі, фахівці, які працюють у сферах публічного управління та права, аспіранти, магістранти і студенти.

Редакційна колегія збірника зацікавлена, у першу чергу, в публікаціях наукових досліджень, які спрямовані на вирішення актуальних та практичних проблем у сфері державного управління, адміністрування та права.

Кожна стаття проходить перевірку на плагіат та рецензування членами редакційної колегії. Вона може бути рекомендована до друку, повернена для доопрацювання або відхилена. Редакційна колегія залишає за собою право на редагування та внесення правок до статей, що не спотворюють загальні результати дослідження.

Виклад матеріалу статті повинен бути стислим логічним, з дотриманням наукового стилю. Текст має бути вичитаний на предмет орфографічних, граматичних та пунктуаційних помилок. Автор статті відповідає за достовірність викладеного матеріалу, за належність даного матеріалу йому особисто та має дотримуватись принципів академічної доброчесності.

Магістранти та студенти подають матеріали за підписами наукових керівників.

Статті, які не відповідають вказаним вимогам, не приймаються до друку.

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

Загальні вимоги:

Наукові статті, відповідно до постанови Президії Вищої атестаційної комісії України № 705/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», мають містити такі необхідні елементи:

- постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (актуальність теми дослідження);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Усі структурні елементи у тексті статті мають бути позначені так:

Постановка проблеми.

Аналіз джерел та останніх досліджень.

Мета статті.

Виклад основного матеріалу.

Висновки.

Список використаних джерел.

Технічні вимоги:

- Наукові статті повинні містити: УДК (друкується зверху зліва звичайним шрифтом); через 1 інтервал посередині напівжирним курсивом друкуються ім'я та прізвище автора; в наступних стрічках звичайним шрифтом вказуються: навчальний заклад, наукова установа, організація, в якій працює (навчається) автор; науковий ступінь та вчене звання; посада; електронна адреса (e-mail).

Через 1 інтервал по центру – назва статті прописними напівжирними літерами; через 2 інтервали симетрично до тексту звичайним курсивом – *анотація мовою тексту публікації* обсягом 200 – 250 слів (до 1500 знаків без пробілів). Основні вимоги до анотації: інформативність (відсутність загальних слів); змістовність (відображення основного змісту статті та результатів дослідження); структурованість (відповідність структурі статті). *Ключові слова* (від трьох до восьми). *Анотація англійською мовою*, яка є перекладом анотації з мови тексту публікації та включає прізвище та ім'я автора, назву статті. Наголошуємо на тому, що анотація англійською мовою не є технічним перекладом! *Переклад лише з допомогою онлайн-перекладача нівелює авторський стиль, підвищує ризик помилок і фактичних неточностей.*

Окремо подається інформація про автора (ів): прізвище, ім'я, по-батькові, місце роботи або місце навчання, посада, науковий ступінь та вчене звання, домашня адреса, контактний телефон, електронна адреса (e-mail).

Матеріали та інформацію про авторів подавати в електронному форматі з *підписами*: Петренко_стаття.doc; Петренко_інформація.doc; Петренко_квитанція.pdf. (або JPEG).

- обсяг авторських рукописів: 8-12 сторінок.
- формат аркуша А4; усі поля 2 см; шрифт Times New Roman, розмір шрифту -14 кегль, стиль «нормальний» («звичайний»); міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см (в автоматичному режимі); текст друкувати без переносів, вирівнюючи по ширині аркуша;
- Посилання на літературу в тексті подаються за формою [1, с. 32], де 1 – відповідна праця із списку літератури, с. 32 – сторінка, на яку посилається автор);
- **«Список використаних джерел»** подається у розділі наприкінці статті (розмір шрифту – 14, через 1,5 інтервала) **в алфавітному порядку**. При оформленні списку джерел та літератури слід дотримуватися ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання» (*приклад оформлення списку дивись тут: <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliografichnoho-opysu-vidpovidno-dostu-83022015/>*);
- обов'язкове розрізнення знаків тире (–) і дефіс (-), використання лапок такого формату – «» («текст»); ініціали перед прізвищами (напр., І. І. Іванов), указівки на сторінки (с. 34), назви населених пунктів (м. Київ), рр. – роки, перед квадратними чи круглими дужками, а також в них – **друкувати через нерозривний пробіл** (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пробіл);
- кожен аббревіатуру (або скорочення) слід вводити в текст у дужках після першого згадування відповідного повного словосполучення і лише потім нею можна користуватися;
- усі таблиці повинні мати заголовки (над таблицею, окремим абзацом тексту, без відступу, напівжирний);
- рисунки мають супроводжуватися підписами (під рисунком, окремим абзацом, напівжирний, вирівнювання за центром, без відступу; підпис не має бути елементом рисунка);

нумерувати рисунки за порядком посилань у тексті.

- між словами ставити тільки один пробіл.

Матеріали, подані без дотримання зазначених вимог, повертаються автору без розгляду.

УМОВИ ОПЛАТИ

Публікація статей у Збірнику наукових праць «Публічне управління і право: теорія, історія, практика» здійснюється на госпдоговірних засадах за рахунок авторів. **Вартість публікації статті – 30 грн / сторінка.** Вартість додаткового варіанта примірника збірника – 70 грн. Копія квитанції про оплату надсилається до редакції після отримання повідомлення про її прийняття до друку та надсилання реквізитів для оплати автору.

ПОРЯДОК ПОДАВАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті необхідно надіслати **електронною поштою** статтю, оформлену відповідно зазначених вимог; інформацію про автора за зразком поданим вище; відскановану квитанцію про оплату публікації (після схвалення статті до друку).

Матеріали надсилати за електронною адресою: **maryna.nazarenko@vspu.edu.ua**

Публікація статті в збірнику передбачає автоматичну згоду автора на розміщення її електронного варіанта в наукометричних та наукових базах, ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет.

Термін подання матеріалів до чергового випуску – до 1 квітня 2023 р.

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Редакція збірника наукових праць «Публічне управління і право: історія, теорія, практика»: вул. Острозького, 32, корп.3, каб. 301, кафедра публічного управління та адміністрування, м. Вінниця, Україна, 21001.

Сайт видання: <https://sites.google.com/vspu.edu.ua/pua/>.

Контактні телефони:

067 291 25 13 (Кононенко Валерій Васильович – головний редактор).

067 236 16 90 (Лапшин Сергій Андрійович – відповідальний редактор).

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ СТАТТІ

УДК 316.32:323.2

Валерій Кононенко

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історичних наук, професор кафедри публічного управління та адміністрування
e-mail: valerii.kononenko@vspu.edu.ua

Сергій Лапшин

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування
e-mail: serhii.lapshyn@vspu.edu.ua

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВА: СПІВВІДНОШЕННЯ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті проаналізовані поняття громадянського суспільства, форми та механізми співвідношення його інститутів з інститутами держави. У роботі зазначено, що із трансформацією державного управління до моделі публічного управління значно зростає роль громадянського суспільства. Вказано, що для забезпечення сталого розвитку та підвищення якості життя громадян сучасна держава може і має залучати до виконання державних завдань та функцій інститути «третього сектору». Проте, такий рівень співпраці, можливий лише в демократичній, правовій державі, де її громадяни не тільки мають забезпечені права та

свободи, а й беруть активну участь в управлінні державними справами.

У дослідженні зазначено, що в Україні становлення ефективної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державою залежить від якісних змін моделі управління.

Автори вважають, що становлення нової, ефективної системи публічного управління в Україні, має відбуватися з одночасним залученням до управлінських процесів громадськості. Процеси демократизації, публічності та децентралізації, залучення громадського моніторингу та контролю, передача окремих управлінських функцій від органів державної влади до інших суб'єктів управлінської діяльності в публічному регулюванні суспільними процесами є невідворотними в умовах декларування Україною прагнення повноправного членства у європейських політичних та військових структурах. Основними формами співвідношення інститутів громадянського суспільства та держави має стати відкрита співпраця та консенсус. *Ключові слова:* громадянське суспільство, держава, публічне управління, Україна, форми співвідношення, механізми співвідношення.

Valerii Kononenko, Sergij Lapshin

CIVIL SOCIETY AND THE STATE: CORRELATION IN A PUBLIC MANAGEMENT

The article describes the concepts, forms and mechanisms of correlation of civil society institutions with state institutions. The purpose of the study is to develop theoretical and methodological foundations for the functioning of models of the relationship between civil society and the state as a political and legal form of organization of society. The authors of the paper conclude that the immediate prerequisite for the emergence of public-public management of education is the new approaches to the place, role and functions of the state at the present stage. The paper notes that with the transformation of model of public administration the role of civil society is significantly increasing.

The paper also clarifies the modern approaches of foreign and domestic scholars to the interpretation of the concept of civil society and civil society institutions. The pluralism of modern approaches in determining the forms of the relationship between civil society and the state is shown. The role of civil society in public administration is growing every year.

The study also notes that the formation of effective interaction between civil society institutions and the state depends on qualitative changes in the governance model in Ukraine. At the present stage, civil society in Ukraine performs the functions of a repeater of citizens' interests, protection of their rights and freedoms, organizers and coordinators of protests, initiators of state reforms (especially in the fight against corruption), controls the activities of public authorities and local governments. At the present stage, the interaction between civil society institutions and the state is increasingly taking place in legal forms.

Key words: civil society; state; public management; Ukraine; forms of relations; mechanisms of relations.

Постановка проблеми. Функціонування органів державної влади та публічне управління перебувають у прямій залежності від розвитку інститутів громадянського суспільства та побудови правової держави...

Аналіз джерел та останніх досліджень. Теоретичні та методологічні аспекти трактування поняття «громадянське суспільство», «інститути громадянського суспільства», форми та механізми їх співвідношення із державою знайшли відображення у наукових працях закордонних та вітчизняних науковців...

Мета статті Мета дослідження полягає у розробці теоретичних і методологічних засад функціонування моделей співвідношення...

Виклад основного матеріалу. Новітня закордонна та вітчизняна наука визначає громадянське суспільство як інститут що функціонує поза державою...

Висновки. Отже, вважаємо, що становлення нової, ефективної системи публічного управління в Україні, має відбуватися з одночасним залученням до управлінських процесів громадськості...

Список використаних джерел:

1. Dryzek J., Honig B., Phillips A. *The Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 883 p.
2. Keane John. *Democracy and civil society*. London: Verso, 1988. 253 p.
3. Salamon L., Anheier H., List R., Toepler S., Sokolowski W. *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore, MD: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999. 534 p.
4. Андрійчук Т. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: проблеми організаційно-функціонального забезпечення. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 80–96.
5. Бойчук М. А. *Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії*: Монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с.
6. Бондаренко Н. О. Громадянське суспільство України: історико-правові аспекти становлення та розвитку. *Форум права*. 2017. № 5. С. 57–63.
7. Гарасимів Т. З. Розбудова громадянського суспільства в Україні: державно-владний підхід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 86–95.
8. Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія та розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 13–16.
9. Дубас Н. Я. Поняття громадянського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2011. Вип. 4. С. 13–20.
10. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. Київ, Ваіте, 2016. 280 с.
11. Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2012. Вип. 170. С. 38–40.
12. Меццалама Ф. Доклад объединенной инспекционной группы «Вовлечение организаций гражданского общества, помимо НПО и частного сектора, в деятельность по линии технического сотрудничества: опыт системы Организации Объединенных Наций и дальнейшие перспективы». Женева, Организация Объединенных Наций, 2002. 25 с.
13. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (дата звернення: 01.05.2023)
14. Онищенко О. Громадянське суспільство: тенденції становлення. *Наука і суспільство*. 2002. № 1-2. С. 12–15.
15. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 7 вересня 2021 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n19> (дата звернення: 01.05.2023).
16. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні. За наук. ред. О. Резніка. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 288 с.
17. Телешун С. О., Рейтерович І. В., Ситник С. В. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наукова розробка. Київ, НАДУ, 2013. 44 с.

Наші автори:

Вербоватий Андрій – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, аспірант кафедри публічного управління та адміністрування;

Горбонос Вікторія – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін;

Дзвелюк Марина – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування;

Заїка Юрій - Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем приватного права;

Климчук Олександр – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування;

Конотопенко Олександр – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування;

Кронівець Тетяна – Вінницький державний педагогічний університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін

Лапшин Сергій – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування;

Мережко Віталій – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, магістрант кафедри публічного управління та адміністрування;

Назаренко Марина – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування;

Самборська Оксана - Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кандидат економічних наук, доцент кафедри публічно-правових дисциплін;

Тарасевич Тетяна – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін.

Наукове видання

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І ПРАВО: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

Збірник наукових праць

Випуск 3

Підписано до друку 31.01.2024 Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.

Умовних друкованих аркушів 4,3. Наклад 50 прим.

Зам. № 39 від 31.01.2024

Видавець ТОВ «Друк»

Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 5909 від 18.09.2017 р.

Віддруковано з оригіналу макету замовника в ТОВ «Друк»м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25,
21027.